Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

ISSN 1904-853X

Rytterskolen

Medlemsblad for

KARLEBO LOKALHISTORISKE FORENING

www.lokalhistoriske-forening.dk

19. årgang nr. 2. Efterår 2025.

Karlebo Lokalhistoriske Forenings medlemsblad, 'Rytterskolen' udkommer så vidt muligt 2 gange årligt og udsendes primært til foreningens medlemmer.

Forsidefoto:

Alle milesten mellem København og Fredensborg er bevaret med undtagelse af ½-milestenen, der har stået på Lyngbyvejen nord for Vibenshus Runddel.

Milestenene er fredede.

Desværre er 33/4-milestenen, der stod på Fredensborg Kongevej ca. 100 m nord for Fredtoftevejens udmunding på ukendt vis forsvundet mellem april 2021, hvor den ses på et foto (street-view) og maj 2023, hvor det blev registreret, at den var væk.

Ingen myndigheder kender tilsyneladende til dens skæbne.

Kender du noget til, hvad der er blevet af stenen, hører redaktionen gerne nærmere.

Foto: Flemming Jappsen

Indhold:

S. 3: Formanden har ordet.

S. 4: Frederiksborgvejen bliver 250 år.

S. 10: Kontroversen mellem gård– og kroejer Jørgen Andersen, Niverød, og birkedommer Møller.

S. 29: To historier om birkedommer Møller.

S. 30: Store og Lille Donsedam.

S. 41: Lemmebøgerne fra Brønsholmsdal - en introduktion.

S. 44: Foreningens bestyrelse.

S. 45: En præstesag fra 1570.

Redaktør: Flemming Jappsen – Holtebakken 49 -2990 Nivå

Tlf.: 5124 5338 – fl.jappsen@gmail.com

Layout/grafik: Jens Erik Christiansen – Åtoften 131, 2990 Nivå

Tlf.: 4144 4062 – jensec2990@gmail.com

Trykt i 400 eksemplarer,

ISSN: 1904-853X

Deadline for næste udgave af medlemsbladet er 1. april 2026.

Materiale til redaktøren modtages gerne elektronisk.

Eftertryk er tilladt efter aftale med redaktøren.

Formanden har ordet

Tilbageblik

Næste år træder Karlebo Lokalhistoriske Forening ind i, hvad vi vel kunne kalde for et "jubelår", idet vi kan fejre foreningens 50-års jubilæum. Gennem mange år har der været en stor interesse for lokalhistorie i hele landet. Men særligt i 1970-erne skete der en stor stigning i denne interesse, hvilket afspejlede sig i dannelsen af mange nye lokalhistoriske foreninger.

Årsagen var den, at i dette årti fandt den største stigning i vore byers vækst sted nogen sinde. Vi, der var børn fra de store krigsårgange samt efterfølgende år, var nemlig nu nået til "skelsår og alder" og gik i gang med at stifte bo.

Dette medførte mange steder store forandringer af byernes fysiske strukturer. Og særligt blandt den lidt ældre del af befolkningen vaktes derved en interesse for, gennem lokalhistoriske studier, at fastholde, hvorledes "det var engang".

Således også i vores tidligere Karlebo Kommune, hvor en række meget dygtige lokalhistorikere, siden 1976, har bidraget med en lang række værdifulde lokalhistoriske bøger, hæfter, artikler og foredrag. Dette har ikke mindst været til stor glæde for os tilflyttere, da det på en måde har bidraget til, at vi derved bedre kunne slå rod i Karlebo Kommune.

Bestyrelsen arbejder lige nu på at tilrettelægge jubilæumsprogrammet 2026 og satser på at kunne afholde en festlig jubilæumsreception på Karlebo Kro. Da håber vi i bestyrelsen på at se rigtig mange af jer! – Indtil da ønskes i alle en rigtig glædelig jul samt et godt nytår.

Mange venlige lokalhistoriske hilsner

Niels Storgaard Simonsen

Formand

Fredensborgvejen bliver 250 år

Arbejdet med at bygge Fredensborgvejen afsluttedes i 1775, hvilket er 250 år siden. Byggeriet var ligeledes ensbetydende med en afslutning på kongevejenes æra. Vejbyggeriet skulle i fremtiden ikke blot tjene kongemagten, men især tjene "agerdyrkningens, handelens og den indre samfærdsels fremme", som det hed i den kongelige resolution.

Af Niels Storgaard Simonsen, formand

Tilbageblik

Oprindeligt var de fleste af landets veje jordveje, der var skabt af færdslen, ikke af myndighederne. Dvs., at folk kørte der, hvor man fandt terrænet mest fremkommeligt. Vejene var desuden dårligt vedligeholdte, og de var mudrede og fyldte med huller. Var vejen for slem, kørte, red eller gik man, hvis muligt, blot ved siden af vejen. Derved blev vejene nogle steder efterhånden bredere og bredere, men naturligvis ikke bedre af den grund.

Langt tilbage i tiden, hvor transporten, og dermed også kommunikationen, gik meget langsom, kunne kongen ikke blot sidde og regere ét sted i riget. Han måtte rejse rundt, bl.a. for at opkræve skatter samt i øvrigt sikre sig, at adelen ikke tiltog sig urimelig stor magt. Som enevældig konge, der ikke blot udgjorde den lovgivende og udøvende, men også den dømmende magt, måtte kongen desuden også rejse rundt i riget for at sikre sig, at retfærdigheden skete fyldest. Man taler derfor historisk ofte om en periode med "rejsekongedømmer".

Selv om Jyske Lov fra 1241 havde detaljerede bestemmelser for både bygning af veje og deres vedligeholdelse - hvilket blev fulgt op at Christian III´s lovgivning i 1547 og 1558 - så blev det ikke bedre. For der var ikke nogle vejmyndigheder med budgetter eller ansatte til at udføre arbejdet. Det var bøndernes opgave, og de mente, at de hverken havde tid eller råd dertil.

Kongevejene

Vejenes ringe tilstand betød ikke blot en meget langsom, men også en meget ukomfortabel fransport. Ligesom man heller ikke havde nogle direkte hovedveje, men alene var henvist til at benytte vejforbindelserne fra landsby til landsby, indtil man nåede målet. På ordre fra Frederik 2. byggedes derfor den første kongevej i 1584. Den gik fra Vibenshus i København, over Rudersdal og Hørsholm til Frederiksborg (det nuværende Hillerød), og derfra videre via Nyrup til Kronborg Slot. Der byggedes samtidig flere andre kongeveje, bl.a. Ringsted-Antvorskov og Jelling-Kolding-Haderslev i Jylland.

Det bemærkelsesværdige var imidlertid, at vejene helt og holdent

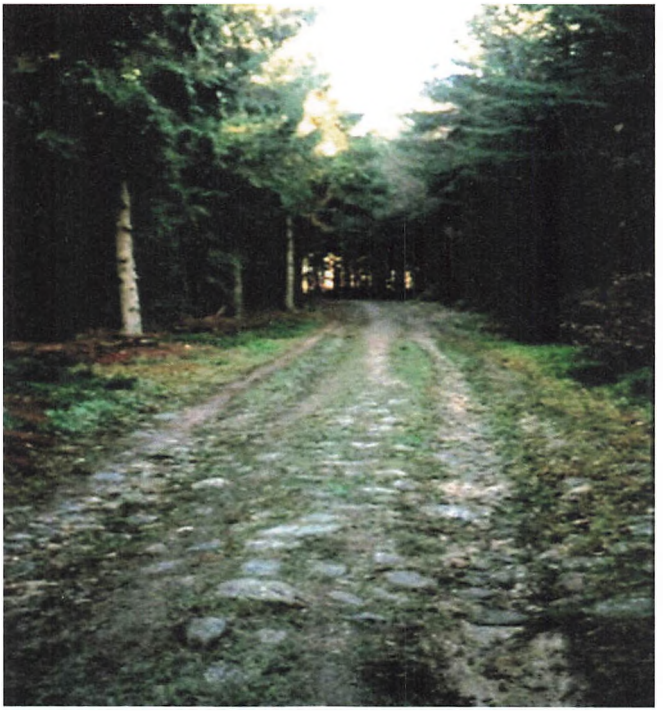
var forbeholdt den kongelige familie. Endog rigsrådet (regeringen) formentes adgang til køre på vejene. Dette var ganske usædvanligt for datidens Europa, og kendtes ikke i andre lande.

Især hos bønderne, der havde måttet slide og slæbe for at bygge vejene, vakte dette stor harme. De mente, at de også havde brug for at køre på vejene som led i deres dagli-ge arbejde.

Vejene blev afspærrede ved broer og krydsende lokale veje. Hvis bønderne formastede sig til at bruge kongevejene, kunne de bl.a. straffes med konfiskation af heste og vogne samt vognlæs. Senere også med nedskydning af deres heste. Og 1735 indførte Christian 6. et opsyn dag og nat på kongevejene med bevæbnede militærpatruljer.

Fredensborgvejen

Men 1761 - knap 200 år efter byggeriet af den første kongevej - underskrev Fredrik 5. imidlertid en resolution om, at der nu skulle bygges en hovedvej omkring det spor, hvor kongevejen fra Vibenshus til Fredensborg gik. Og desuden skulle der overalt i landet, som det hed, *"... bygges nye hovedveje til agerdyrkningens, handelens og den indre*

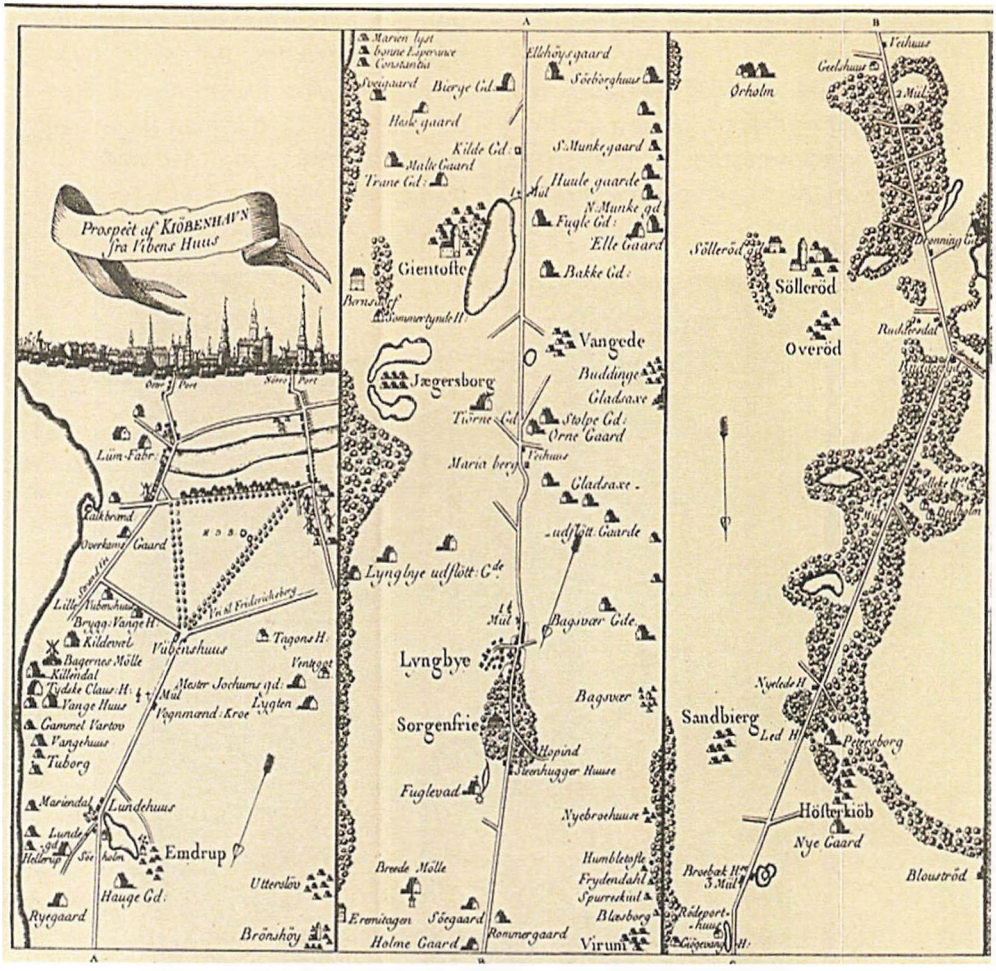

Frederik 2.´s kongevej fra 1584 i Nyrup Hegn

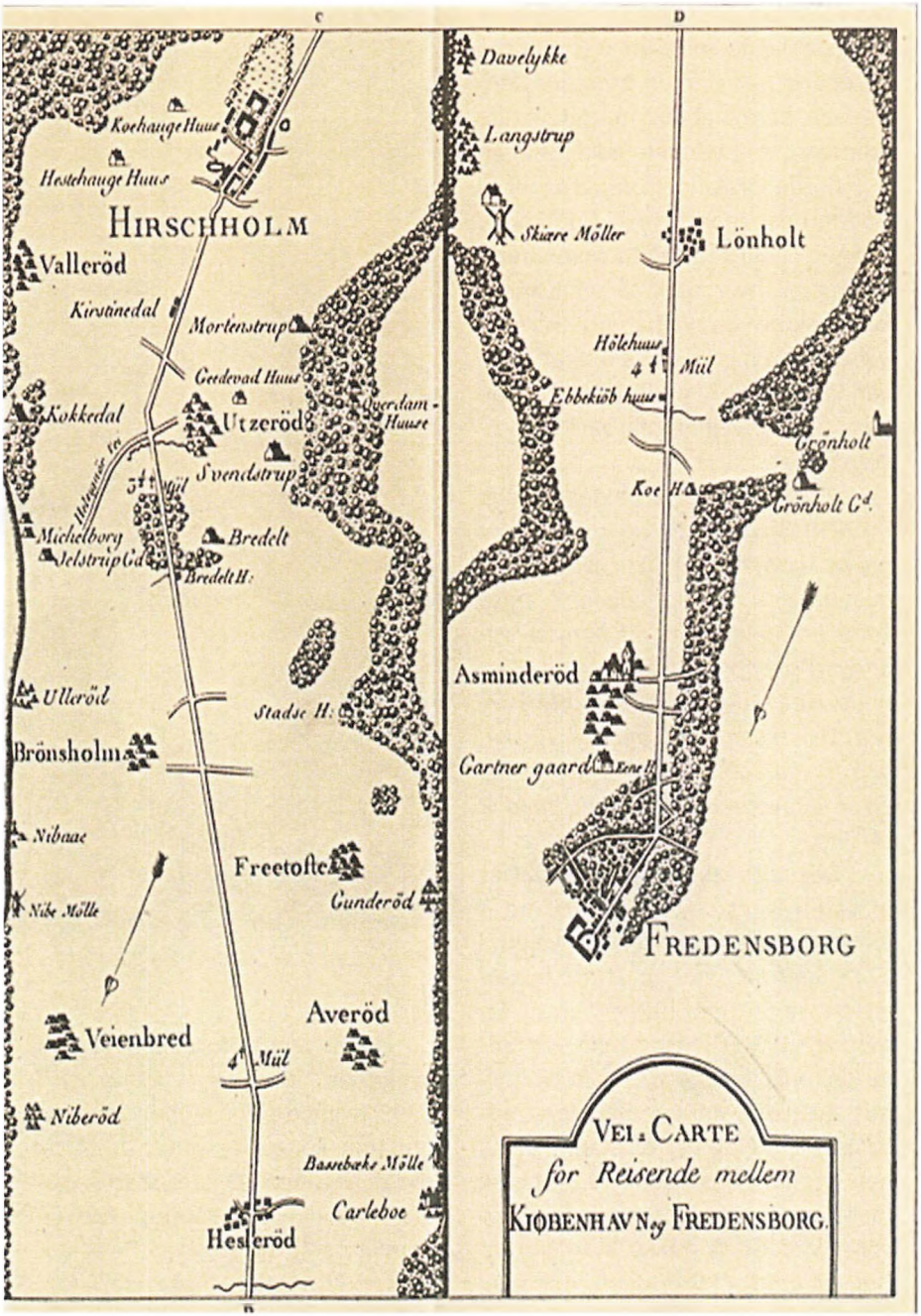
samfærdsels fremme, som til bekvemmelighed for de rejsende...". Dermed var kongevejenes æra slut, idet de nye veje måtte benyttes af alle.

Tre franske vejingeniører blev samtidig kaldt til landet. I spidsen for dem stod en vejingeniør ved navn Jean Marmillod. Han udnævntes til overvejinspektør og skulle lede arbejdet med bygningen af den nye vej fra Vibenshus til Fredensborg. Desuden grundlagde man "Vejkorpset".

De franske vejingeniører skabte derpå en vej, der repræsenterede noget af den højeste tekniske viden på vejbygningsområdet, som fand-

Del af **Vei-Carte for Reisende mellem Kjøbenhavn og Fredensborg**
Kortene viser strækningen til Hirschholm.
(Nord vender nedad og kortet skal læses fra venstre mod højre)

Strækningen fra Hirschholm til Fredensborg.

tes i Europa på den tid. I midten af vejen anlagde man en 5,6 m bred kørebane belagt med brosten. Denne var beregnet til hurtigtgående køretøjer. På hver side anlagde man 4 m brede jordveje, især beregnet til bøndernes mere langsomtgående vogne. Endelig anlagde man brede grøfter på hver side, så regnvandet kunne løbe fra vejbanen. Dermed var det slut med de ofte meget store vandhuller, der undertiden havde gjort dele af vejene ufarbare og næsten farlige.

Efter 11 år var arbejdet færdigt i 1775. Og den ny vej måtte som nævnt benyttes af alle. Dog skulle der betales *"passagepenge", også kaldt bompenge, for at benytte vejen ved henholdsvis Vibenshus, Vangede, Geelskov, Hørsholm og Hesselrød. Der skulle f.eks. betales 12 skilling for en karet med 6 heste, mens en bondevogn kunne slippe med 2 skilling.*

Desuden skulle der opsættes milesten langs vejen. Dette skete 3 år efter færdiggørelsen af vejen i 1778, idet der blev opsat fire helmilesten samt fem halvmilesten. En mil var ca. 7,5 km og man tog udgangspunkt i afstanden fra Vibenshus. Kvartmilestenene blev først opstillet i 1791 og var af granit, mens hel- og halvmilestenene var af norsk marmor. På billedet ses en sten, opstillet ved Geels Bakke mod Virum. Den er imidlertid en kopi, der blev opstillet i 1996, fordi marmoret på den oprindelige milesten desværre

2-milestenen ved Geels Bakke mod Virum.

var forvitret.

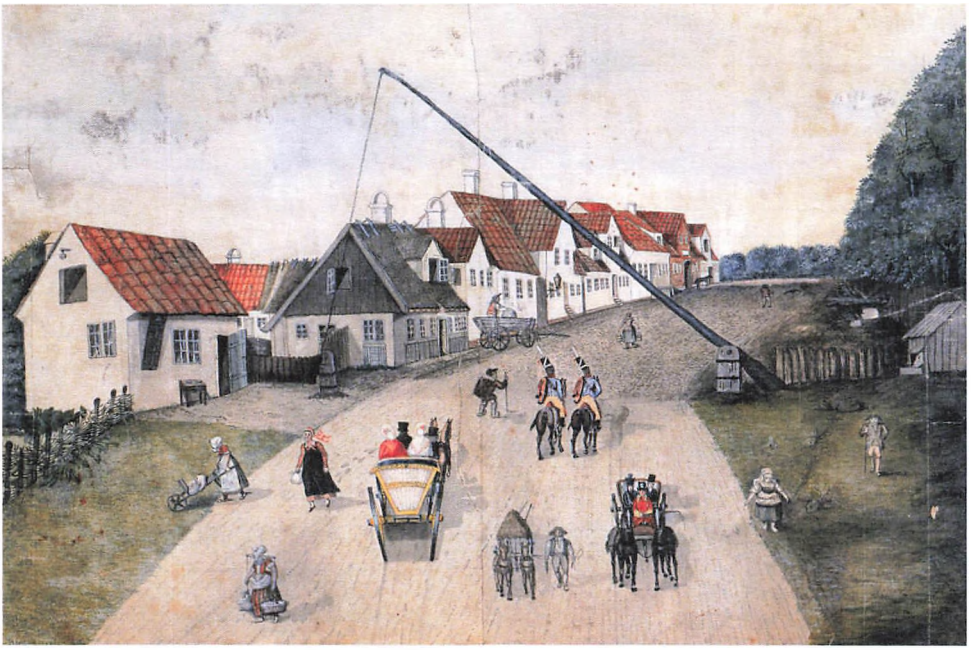
Få år senere fortsatte man vejbyggeriet, idet man i årene 1779-1793 byggede den anden hovedvej omkring kongevejssporet fra Usserød til Helsingør. Og desuden fire andre hovedveje i samme tidsrum, nemlig på strækningerne Roskilde – Korsør, Klovtofte – Køge, Roskilde – Kalundborg samt København – Dragør.

Planlægning og styring

Universitetslektor, dr. phil Alex Wittendorff, der specielt forskede i vejenes historie, skrev meget kontant, at: *"Kongevejene var et grotesk eksempel på et parasitisk forbrug af samfundets ressourcer. Men det var også et udtryk for et radikalt brud med tilvante forestillinger om, hvordan et vejnet bør blive til. En selvgroet og ukontrolleret udvikling afløstes af planlægning og styring."*

Så fra kongevejsbyggeriet havde man altså lært, at planlægning og styring var nødvendig for at få anlagt nye veje. Og knap 200 år senere lærte franske ingeniører de danske myndigheder, hvordan man kunne forbedre kvaliteten af vejbyggeriet.

Mens den sidste, og måske vigtigste erkendelse, gav sig udtryk i Fredrik 2.'s resolution om, at veje var nødvendige for *"agerdyrkningens, handelens og den indre samfærdsels fremme.*

Fredensborgvejens sydlige indføring i Hirschholm.
Gaden hedder i dag Gl. Hovedgade.
Bemærk vejbommen.
Tegning udført af skolelærer Schjerbek ca. 1825.
Hørsholm Lokalarkiv.

Kontroversen mellem gård– og kroejer Jørgen Andersen, Niverød og birkedommer Møller.

Eller

Følger af rygter og "aldeles løs snak".

Af Jens Erik Christiansen

Den 29. december 1855 døde Peder Jensen, der var hjemmehørende i Niverød. Han blev begravet på Karlebo Kirkegård den 2. januar.

I kirkebogen er anført, at han blev 58 år gammel, at han var enkemand og indsidder [dvs. at han boede i et hus, han ikke ejede. jec]. Dødsårsagen angives som apopleksi [hjerneblødning eller blodprop i hjernen. jec].

Den 4. januar sent om aftenen blev ejeren af Niverødgård, Niverød kro og et bageri i byen, Jørgen Andersen, opsøgt af stævningsmand og betjent, rebslager H. Jensen fra Hirschholm (Hørsholm). Han havde følgeskab af sognefoged Niels Sørensen fra Niverød. Jørgen Andersen blev bedt om at følge med til politimesteren. Gjorde han det ikke frivilligt, blev han arresteret.

Han blev derefter indsat i arresten i Hirschholm Birks Ting– og Arresthus.

Næste dag blev retten sat i Karlebo Præstegård under forsæde af birkedommer og –skriver Peter Møller, der var ledsaget af 2 retsvidner, der begge var medlemmer af Karlebo Sogns forstanderskab [senere kaldt sogneråd. jec.]. Dommeren omtaler sig selv i 3. person.

Hirschholm / Hørsholm Birk.

Fra gammel tid har Danmark været inddelt i herreder, der primært var retskredse. Længst tilbage tilhørte Karlebo Sogn Lynge eller Liunge Herred, der imidlertid på et tidspunkt blev delt i Lynge-Frederiksborg og Lynge-Kronborg herreder. Det sidste hørte Karlebo Sogn under.

I middelalderen begyndte der i nogle herreder at ske en udskillelse af mindre retskredse, der blev kaldt birker. Det gjaldt bl.a. de kongelige købstæder og områder omkring kongelige slotte.

Også omkring slottet i Hørsholm opstod et sådant birk, for i 1536 befaledes alle under slottets gods at "besøge Høringshollm biercketing". Birket omfattede Birkerød, Blovstrød, Hørsholm og Karlebo Sogne.

Til at lede et birk ansattes en retsbetjent, også benævnt birkedommer, birkefoged og politimester, der under sig kunne have en birkeskriver.

Retsplejen før 1919.

En retsbetjent havde flere roller i en retssag. Han var politimester, der skulle klarlægge de faktiske forhold ved indsamling af beviser og gennem afhøringer af vidner og den formodede gerningsmand /-kvinde. Det gjaldt i høj grad om at få fremkaldt en tilståelse. Ud fra dette udarbejdede han et anklageskrift. Endelig havde han rollen som dommer i sagen.

Der var ikke offentlig adgang til retsforhandlingerne, men de skulle overværes af to retsvidner, der skulle sikre, at alt gik korrekt til.

Først ved den afsluttende retssag kunne den anklagede være bistået af en sagfører (forsvarer).

Systemet, der bliver kaldt det inkvisitoriske, blev forladt af de fleste europæiske lande i løbet af 1800-tallet, men i Danmark skete det først med retsreformen i 1919.

I Hirschholm Birks politiprotokol står (nutidig stavemåde er anvendt):

"Dommeren bemærkede, at det i går aftens var blevet anmeldt for ham, at Peder Jensen af Niverød, der var død d. 29. forrige måned skulle i de sidste par dage af hans livstid været blevet tilføjet temmelig betydelige læsioner af kroejer Jørgen Andersen af Niverød, og at disse læsioner i forbindelse med den mod den afdøde i øvrigt udviste slette behandling skulle have forårsaget eller i alt fald været medvirkende årsag til hans død.

Han havde derfor med provst og sognepræst Halls samtykke ladet den afdødes ligkiste optage og åbne for at liget kunne undersøges af de i dette øjemed tilkaldte læger, distriktslæge Weber og cand. med. Bentzen."

Provst Hall oplyste, at skolelærer Hansen, der fungerede som ligsynsmand, havde "afgivet den sædvanlige attest for, at Peder Jensen var synet og befundet at være virkelig død, samt at han intet havde erfaret om, at Peder Jensens død var fremkaldt på en unaturlig måde."

Ved deres undersøgelse konstaterede de to læger, at Peder Jensens havde flere læsioner, men deres konklusion var: "De ommeldte læsioner kunne være tilføjede ved udvortes vold, men ikke været i stand til at fremkalde døden.

Dommeren bemærkede, at liget igen var blevet nedlagt i kisten og denne atter nedsat i graven og denne tilkastet.

Forhøret blev derefter udsat."

Afhøringerne fortsatte.

Nu kunne man forvente, at birkedommeren havde afsluttet sagen, da Peder Jensens død ikke kunne tillægges ydre vold. Men der var indkaldt 5 deponenter [deponent eller komparent: Person, der afgiver forklaring for retten. jec] der alle blev indgående afhørt. Formentlig har Møller ønsket at høre nærmere om, hvem Peder Jensen var, og hvad der var forgået.

Retshandlingen fortsatte i Ting- og Arresthuset i Hørsholm.

Fra politiprotokollen:

"For retten fremstod sognefoged Niels Sørensen af Niverød, der forklarede, at afdøde Peder Jensen tidligere havde ejet hus i Niverød, og var ved dettes salg for ca. 6 år siden betinget fri bolig i huset. Han boede alene og fik i almindelighed sin føde omkring i byen. Han var i besiddelse af 1.000 rdl., der, da han er erklæret umyndig, henstår i Hirschholm Overformynderskab, og hvoraf renterne udbetales til afdødes værge, kroejer Jørgen Andersen, der heraf udbetalte ham eller forsynede ham med hans fornødenheder.

Afdøde var noget drikfældig og var, når han var beruset, slem at komme til rette med.

Komparenten har hørt af Edvard Christiansen og Peder Andersen, at afdøde nætterne mellem d. 26. og 27. samt 27. og 28. f. m. *[forrige måned]* havde søgt natteleje i Jørgen Andersens bageri og formener, at grunden hertil var, at huset, hvori han boede, var i så slet forfatning, at det så at sige var ubeboeligt.

Komparenten har af Edvard hørt, at Jørgen Andersen med et reb havde tampet afdøde torsdag morgen og forfulgt ham dermed fra sin gård henimod kroen. Ligeledes har Edvard fortalt ham, at fredag morgen i dæmringen havde Jørgen Andersen med en stok eller noget lignende været hård mod afdøde i førstnævntes bageri, samt at Jørgen Andersen kort efter var kommet ud til sine folk og havde med en ed ytret, at han troede Peder Jensen døde, samt befalet dem at bringe ham ind i en seng i et kammer i samme længe som bageriet var samt tage et knippe rughalm og lægge i sengen. Peder Jensen døde derefter om aftenen eller natten i bemeldte kammer.

Efter komparentens formening var afdødes klæder så dårlige og usle, at de ikke kunne beskytte ham mod kulde, ligesom hans bolig, som anført, var for ussel til at lade et menneske bebo det, og da afdøde var i besiddelse af formue, at hans værge kunne og burde have sørget bedre for den afdøde.

Oplæst med tilføjende, at komparenten havde været til stede ved begravelsen og havde da ved at løfte ligklædet bemærket, at afdøde havde et hul på den højre kind, samt at det venstre håndled og forarm var opsvulmet; det så ud som friske sår, da væskerne var klare deri, men komparenten gjorde sig ingen idé om, hvorfra de hidrørte.
Oplæst og godkendt."

Så blev husmand Edvard Christiansen afhørt, og han kunne supplere med, at Peder Jensen i lang tid havde været meget svag og set sygelig ud.

Han havde torsdag morgen d. 27. set Jørgen Andersen tage et reb

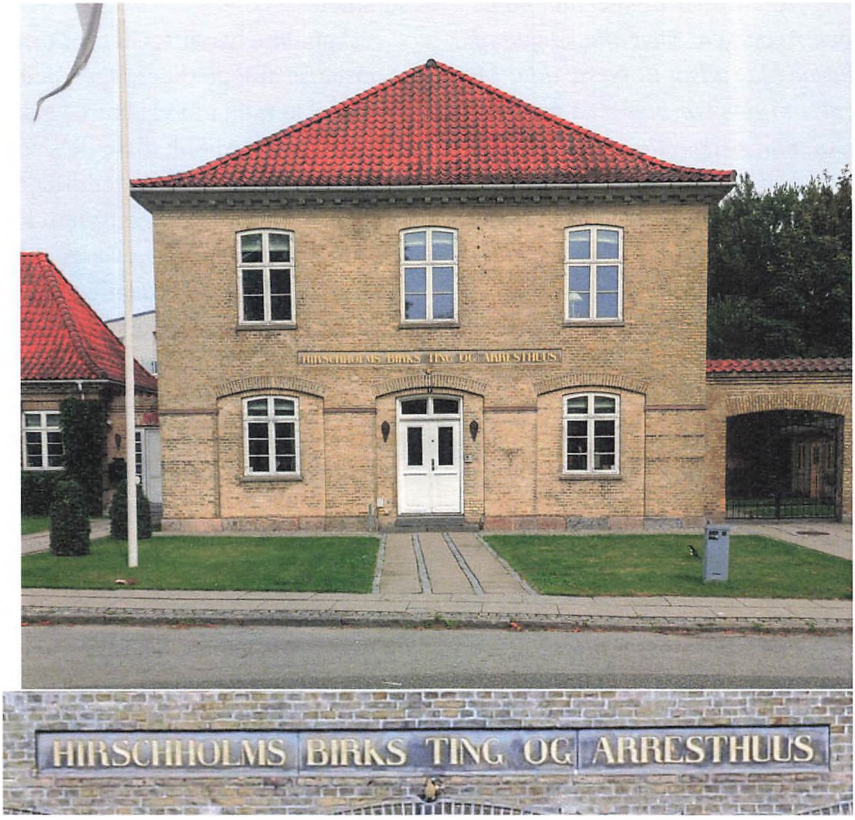
og to gange givet Peder Jensen et par slag over skulderen, men efter hans opfattelse kunne de ikke have forvoldt alvorlige skader. Fredag morgen havde han set Jørgen Andersen brække en tynd gren af og gå ned i bageriet med den, men hvad der skete dernede, vidste han ikke.

Han havde været med til at vaske den afdøde og lægge ham i kisten og bemærkede da sårene på Peder Jensen, men denne var ikke blodig og bar ikke spor af udvortes vold.

I øvrigt havde han ikke oplevet, at Jørgen Andersen nogensinde havde mishandlet Peder Jensen.

—

Hans forklaring her i retten afviger jo en hel del fra det, sognefogeden havde fået fortalt af ham.

Folehavevej 1, Hørsholm.

Opført 1848.

Retten i Hørsholm blev sammenlagt med retten i Helsingør som følge af Politi– og Domstolsreformen i 2006.

I dag er der - meget passende - advokatkontorer i ejendommen.

Foto: jec

Derefter blev det Peder Andersens tur. Han forestod bageriet, men havde været bortrejst 1., 2. og 3 juledag og derfor ikke overværet, hvad der var sket i bageriet. Fredag morgen havde han fundet Peder Jensen liggende næsegrus i en fordybning foran bagerovnen, men ellers bidrog han ikke med nye væsentlige oplysninger.

Der manglede nu afhøring af yderligere 2 vidner og den anholdte Jørgen Andersen. Men afhøringen af vidnerne blev udsat til næste dag. Mit gæt er, at tiden var blevet så fremskreden, at man risikerede at overskride de 24 timer en anholdt ifølge Grundloven længst måtte tilbageholdes, inden der blev rejst en sigtelse og vedkommende stillet for en dommer i det såkaldte grundlovsforhør.

Birkedommer Møller har muligvis vurderet, at Jørgen Andersen ikke kunne varetægtsfængsles på grundlag af de oplysninger, der hidtil var fremkommet. Derfor blev afhøringen af ham fremskyndet, så han efterfølgende kunne blive løsladt.

Fra politiprotokollen:

"Derefter fremstod anholdte Jørgen Andersen, kroejer i Niverød, der forklarede, at han i 8 år har været værge for afdøde Peder Jensen, der havde 970 rdl. stående i Hirschholm Overformynderi, der var rest af en arv på omkring 1300 rdl., der tilfaldt ham i 1847, men hvoraf blev anvendt et par hundrede rdl. til gælds afgørelse og siden er anvendt 20 rdl. til klæder, ligesom der også årligt udbetaltes lidt mere end renten til afdødes fornødenheder, samt til afdødes søn, men efter sidstes konfirmation for 3½ år siden, har han kun oppebåret renten, og deraf udbetalt afdøde efterhånden til hans fornødenheder, så at denne fik pengene udbetalt månedsvis, men i de sidste år, da han blev forfalden til druk, har han erholdt dem successivt i mindre summer.

Anholdte har anset det for urigtigt at anskaffe afdøde ordentlige klædningsstykker, thi afdøde har de enkelte gange han har erholdt disse dels solgt, dels pantsat dem og derefter drukket pengene op, samt med hensyn til hans hus, da har afdøde aldrig været at formå tll at holde dette ordentligt og rent, men har selv slået vinduerne ind i samme. Da huset derhos ikke tilhørte afdøde, har komparenten antaget, at dettes vedligeholdelse var noget, der var ham som den afdødes formynder uvedkommende. Komparenten har derhos omtalt for overformynderen, at renterne ej ville være tilstrækkelige til afdødes beklædning og underholdning, men da han antog, at det ville være spildt, hvor meget der end blev anvendt på afdøde, har han ikke indgivet noget andragende om at få udbetalt videre. Komparenten indrømmer at hans klædedragt var ussel, men det kunne ikke nytte at forsyne ham med bedre klæder, thi han havde da straks solgt dem.

Juleaften havde komparenten tilladt afdøde at ligge i hans bageri om

natten, men ville ikke tillade ham dette de følgende nætter, da den mand, der forestår bageriet for ham, da var fraværende; afdøde havde imidlertid natten mellem 1. og 2. juledag skaffet sig adgang til bageriet ved at udslå ruderne i bageriets vindue, så komparenten måtte sætte et andet vindue for.

Men næste nat, mellem 2. og 3. juledag skaffede han sig ligeledes adgang til bageriet ved at udslå ruderne i vinduet, og da komparenten traf ham op ad formiddagen, og han var trodsig imod ham, vil han ikke nægte, at han tog et reb, der faldt ham i hånden og bibragte ham dermed nogle slag, samt da han derefter udskældte komparenten atter bibragte ham et par slag, men han er overbevist om, at disse ikke havde haft nogen skadelig indflydelse på hans helbred.

Næste nat mellem d. 27. og 28 f. m. havde afdøde ligeledes gennem vinduet skaffet sig adgang til bageriet, og da dette blev berettet for komparenten, og han gik derned omtrent kl. 8 om morgenen, fandt han ham liggende på gulvet udenfor bagerovnen. Komparenten talte 2 gange til ham uden at få svar og løftede ham derefter op, men da han ikke ville støtte på benene, lagde komparenten ham igen ned og forlod bageriet og sendte sine folk derned samt lod disse flytte afdøde ind i et kammer på en seng, hvor han lod henlægge et knippe halm samt et par dækkener.

Komparenten havde vel en stok med sig, da han sidstmeldte morgen kom ned i bageriet, men han nægter på det bestemteste at have tilføjet ham nogen overlast, navnlig er de 2 huller på den højre kind og det venstre håndled ikke bibragt afdøde af komparenten.

Komparenten nægter nogensinde at have været tiltalt, dømt eller straffet.

Oplæst og godkendt. Anholdte blev derefter dimitteret *[løsladt]* og forhørene udsat."

Afhøringen af de to sidste vidner den næste dag bragte ikke noget nyt frem bortset fra, at de kunne oplyse, at der ikke var tilkaldt en læge for at tilse Peder Jensen, og at der heller ikke var blevet talt om det.

Klage til Justitsministeriet.

Jørgen Andersen er blevet grundig vred over den behandling han havde været udsat for af birkedommeren, og i midten af januar indsendte han en klage til Justitsministeriet. Klagen fik han mod betaling optaget i et

Extra Nummer til Hirschholm Districts Ugeblad den 22. januar 1856.

Bladets redaktør indleder med en kommentar til Jørgen Andersens klage.

"Idet vi efter begæring optage nedenstående klage, med bilag, til

justitsministeren over den adfærd, som birkedommer Møller har vist imod kroejer Jørgen Andersen af Niverød, der er en af Karlebo Sogns forstandere og ansete mænd, kunne vi ikke tilbageholde den bemærkning, at vi fuldkommen deler den almindelige uvilje, som denne sag har vakt og vi tror med rette.

Er det virkelig en birkedommer tilladt uden mindste rimelige grund at rive en mand ud af sin seng ved nattetide fra kone og børn, kaste ham i et mørkt og koldt fængsel i 20 timer, for derefter at løslade ham, beskæmmet og ydmyget i sine medborgeres øjne, uden håb om oprejsning – så Gud hjælpe os for hvad retssikkerhed, vi har.

Men når man i en jurisdiktion i en lang række af år har været så heldig at have justitsembedsmænd der har udmærket sig ved en høj grad af retsindighed, humanitet, ja forekommenhed i udøvelsen af deres embedsgerning, så har man ondt ved at tro på sligt.

Hr. Møller har, i den korte tid han har været her ved sin hele måde at være på erhvervet sig lige så mange uvenner iblandt befolkningen og det af alle klasser, som hans forgængere havde venner.

Det vil nu vise sig, hvad ministeren vil svare. Vel er han efter sigende fætter til birkedommeren."

Selve klagen lyder:
"Niverød, d. 9. januar 1856.

Kro- og gårdejer Jørgen Andersen af Niverød anholder om, at den af birkedommeren i Hirschholm Birk, Møller, imod ham brugte fremfærd må blive gjort til genstand for undersøgelse og bemeldte birkedommer derfor draget til ansvar.

Konciperet *[affattet]* af Winther, overretsprokurator."

Hovedbilaget til klagen:
Til Justitsministeriet.

"I 8 á 9 år har jeg fungeret som værge for Peder Jensen af Niverød. Denne, der var i højeste grad forfalden til drik og intet ville bestille, havde 1.000 rdl. stående i Overformynderiet, men da renterne langtfra kunne tilstrække til hans underhold, søgte og erholdt han som oftest kosten hos mig, der, da jeg sidder i en stor bedrift, ikke lagde videre vægt på, om én person mere spiste ved bordet.

I den senere tid var det faldet denne person ind, i stedet for at gå hjem til sit logi i byen, at tage ophold i mit bageri om natten, hvilket jeg havde fundet mig i, når bagersvenden var til stede, men da denne flere nætter ville være fraværende, forbød jeg ham at komme i bageriet, da han, der hver aften var beskænket, kunne gøre sig selv skade og afstedkomme ulykke.

Trods mit forbud skaffede han sig imidlertid adgang til bageriet ved at ituslå et vindue og derigennem stige ind, og da jeg næste dag lod indsætte et nyt vindue, gentog han denne ituslagen af vinduet og indstigen. Da jeg om morgenen bebrejdede ham dette og forbød ham at komme ind i huset,

Extra-Nummer til

Hirschholms Districts Ugeblad.

Af blandet Indhold.

Første Aargang.

Indrykkelser i Bladet betales efterdets Indhold fra 2 til 6 ß Linien, og for Abonnenterne gratis 32 Linier Quartalet.

Abonnementsprisen er 64 Sk. pr. Quartal, Postpenge iberegnet.

I Henhold til det høie Ministeriums Reskr. af 20 Februar 1855, paa min derom gjorte allerunderdanigste Ansøgning, redigeres og udgives dette Blad af N. Andersen i Brønsholm, og kan bestilles paa Bladets Contoir i Kjøbmand N. Rasmussens Gaard paa Torvet i Hirschholm, samt i Udgiverens Bopæl i Brønsholm pr. Hirschholm og paa alle kongelige Postcontoirer.

Nr. 75. Tirsdagen den 22de Januar 1856.

Bladets hoved.

Det var grundlagt og redigeret af skrædder Peter Andersen fra Brønsholm. Han var også blandt stifterne af Brønsholm Sygekasse i 1852.

Første nummer udkom 2. april 1855

Det kostede fra 2 til 6 skilling pr. linje at få noget optaget i bladet. Abonnenter kunne dog gratis få optaget 32 linjer i kvartalet.

Original i Hørsholm Lokalarkiv.

vægrede han sig ved at adlyde og ville trænge sig ind, og jeg tog da et stykke hyssing, det tilfældigvis hang i nærheden, og gav ham adskillige rap, hvorefter han forføjede sig bort. Da dette hyssing bruges til sækkebånd, kan man gøre sig et begreb om dets tykkelse og den liden betydning, et sådant rap kunne have, og det faldt mig da ejheller ind at tænke videre over dette.

Den næste morgen kl. 5 meddelte bagersvenden, at Peder Jensen atter havde taget ophold i bageriet, og jeg svarede da dertil, at han kunne lade ham forblive indtil det blev dag. Kl 8 indfandt jeg mig selv, og da han ikke svarede på mit kald, antog jeg, at han endnu ikke havde udsovet rusen fra den forrige aften, gav ham et bekvemmere leje, men senere erholdt jeg underretning om, at han måtte være syg, da ikke kunne stå eller gå. Jeg begav mig da straks derhen, lod en seng gøre i stand til ham og sørgede for hans pleje, ja, om Natten lod jeg en karl foruden bagersvenden tage ophold i bageriet med ordre til jævnligen at se til ham, og jeg stod stadigen i den formening, at det kun var følgerne af en rus, der måske var forstærkede derved, at han havde ligget med hovedet

ind i bagerovnen. Klokken 12 om natten lå han som tidligere, men kl. 3½, da de atter så til ham, var han død.

Dødsfaldet meldte jeg straks for skifteforvalteren, der gav mig ordre til at besørge begravelsen, og med ham talte jeg endogså om, hvorvidt det var nødvendigt at melde dødsfaldet som pludseligt for politimesteren, men han var af den formening, at da han havde ligget syg en hel dag og ikke var fundet død, var hertil ingen anledning. Jeg besørgede altså begravelsen og troede nu, at dette værgemål, der havde kostet mig megen tid, megen ærgrelse og mange kontante udlæg skulle med dets følger være forbi, men heri skuffedes jeg.

Den 4de dennes om aftenen kl. 10 indfandt sognefogeden og en rebslager Jensen fra Hirschholm, der fungerede som politibetjent, sig hos mig, lod mig kalde op af sengen og beordrede mig til, uopholdeligen at følgemed til politimesteren. Hvad jeg skulle hos denne, fik jeg ikke at vide, og da jeg erklærede, at jeg ikke på denne tid af natten fulgte med, med mindre de erklærede sig beredte til i modsat fald at bruge magt og behandle mig som arrestant, og da de gav denne erklæring, fulgte jeg altså med.

Ankommen til Hirschholm blev jeg ikke ført til politimesteren, men nedsattes i en arrest, der var kold og fugtig, og hvor jeg måtte tilbringe tiden indtil næste dags aften kl. 7, aldeles uvidende om, af hvilken grund jeg betragtedes som forbryder eller hvilken forbrydelse, jeg skulle have begået. Jeg blev nu stillet for forhørsprotokollen, udspurgt om, hvor længe jeg havde været værge for Peder Jensen, hvorfor han altid var så slet klædt, hvad der var gået forud for hans død osv., og da jeg havde besvaret disse spørgsmål, fik jeg tilladelse til at gå.

Bagefter erfarede jeg, at man, medens jeg havde været arresteret, havde opgravet Peder Jensens lig og undersøgt dette, da, som jeg fik at vide, at et rygte skulle have fortalt, at hans død skulle være fremskyndet ved de ham af mig givne slag, et rygte, der tilstrækkeligen gendreves ved synet af liget.

Den myndighed, politimesteren har benyttet, giver hans embede ham vistnok. Og da intet arrestdekret foreligger, vil jeg måske ikke ad retsvejen kunne erholde nogen satisfaktion. Men det forekommer mig aldeles klart, at når retten til at arrestere er omgærdet med former, der skulle betrykke borgerne, kan man ikke være prisgivet politimesterens vilkårlighed i henseende til anholdelsesretten, og at den, der ved en så total mangel på konduite, som den ovenfor omhandlede, mod mig viste adfærd røber, tilføjes et så stort onde, nemlig foruden en personlig ubehagelighed, en formindskelse af hans agtelse hos medborgere, må kunne fordre og erholde oprejsning.

I 23 år har jeg boet i egnen, og som de attester, jeg tillader mig at vedlægge, udvise, har jeg stedse været så heldig at vinde og bevare mine

medborgeres agtelse; det er lykkes mig at erhverve en ikke ubetydelig formue, så at der ikke var nogen udsigt til, at jeg skulle ville unddrage mig følgerne af en forseelse ved at lade denne i stikken, og på en aldeles løs, og som det naturligvis viste sig, aldeles ugrundet sigtelse eller rimeligere, aldeles løs snak, thi jeg tvivler på, at nogen sigtelse er fremkommen, at lade en hidtil uplettet mand rive bort fra sin familie og kaste i arrest, og det forinden det i mindste måde undersøges, om der til grund for snakken ligger noget som helst faktum, det synes at være aldeles uforsvarligt. Jeg havde ikke og kunne ikke have den fjerneste anledning til at vente nogen undersøgelse, og den næste dag ville dommeren have truffet mig lige så uforberedt, men selv om det modsatte havde været tilfældet, da var det dog vistnok det naturligste at begynde undersøgelsen, ikke med at kaste en mand i arrest uden at rette et ord til ham, men med at forhøre ham eller andre, undersøge corpus delicti osv., kort, at begynde undersøgelsen med det politimesteren foretog sig næste dag. Han skyldte da den, om hvis brøde der ikke alene ikke forelå noget bevis, men om hvilken der ikke engang kunne være nogen fornuftig mistanke, og hvis tidligere, et ubekendt levned var et indicium imod en forbrydelse, enten at begynde undersøgelsen straks om aftenen og efter en foreløbig undersøgelse bestemme sig til anholdelse eller ikke-anholdelse, eller lade det hele bero til næste dag.

Er politimesteren enten samvittighedsløs eller mangler han konduite, da er enhver borger udsat for den samme lidelse og krænkelse, som jeg har måttet undergå, og jeg beder det høje ministerium betænke, af hvilken beskaffenhed denne har været. Ved aftenstid bortreves jeg fra min familie, der naturligvis ved denne scene fattes i største uro og ængstelse; som forbryder føres jeg til arresten og nedkastes i et koldt og fugtigt lukaf, hvor jeg måtte tilbringe næsten 24 timer, uden at ane, hvorfor jeg lider en sådan behandling, pint at tanken om min families uro og bekymring og om den virkning, en sådan behandling vil have på mine medborgeres omdømme, og man kan ikke fortænke dem i, at mange ikke tiltror politimesteren, der endnu har været for kort i jurisdiktionen til at være kendt af alle, vilkårlighed nok til at begynde en undersøgelse med en person, forinden han har den fjerneste anelse om, hvorvidt der foreligger noget faktum, der kan foranledige undersøgelse, og da begynde undersøgelsen ved at afhente ved magt en mand, han kunne vide at ville møde til hvilken

Jørgen Andersen var født i Gerlev Sogn i 1813 som søn af en gårdmand. Flyttede til Niverød-egnen, da han var 20 år og blev efterhånden ejer af Niverødgård og Niverød Kro.
Folketællingen i 1860 viser, at han var gift og havde 3 børn, henholdsvis 19, 17 og 13 år gamle. I husstanden var der desuden 7 tjenestefolk.

som helst tid, han ville behage at optage forhør.

Den agtelse, jeg gennem et langt og virksomt liv har erhvervet mig, kan ikke andet end lide under den fremfærd, der er brugt imod mig, og jeg må have et retfærdigt krav på oprejsning; det er derfor jeg med tillid og fortrøstning henvender mig til det høje ministerium med andragende om, at sagen må blive undersøgt og birkedommeren for sin uforsvarlige adfærd draget til ansvar.

Underdanigst
Jørgen Andersen

De vedlagte attester:

Efter opfordring af kro– og gårdejer Jørgen Andersen af Niverød, som forhenværende værge for den umyndiggjorte, d. 29. f. m. afdøde husmand Peder Jensen sammesteds, undlader jeg ikke at erklære, at Jørgen Andersen, som i juli måned f. å. Frasagde sig værgemålet til fratrædelse i afvigte december termin - hvorefter en anden værge blev beskikket - har forestået værgemålet i 8 år, altså langt ud over det tidsrum da han kunne have frasagt det; at han på grund af Peder Jensens tiltagende drikfældighed udbetalte denne dagligen, hvad der var ham tillagt, at han har, når Peder Jensen ikke andetsteds havde arbejde, givet ham kost, aflagte klædningsstykker - nye solgte han - imod at han udførte småarbejde i gård og udhuse.

Jørgen Andersen har således, efter hvad der er mig bleven bekendt, vist en sjælden tålmodighed og udholdenhed.

Hirschholm Amtstue d. 14. januar 1856.
Neergaard.

Gård– og kroejer Jørgen Andersen af Niverød har begæret af under-

Niverød Kro, o. 1910.

Opført 1792. Er i dag en del af Per Gyrum Skolen.

Fredensborgarkiverne.

tegnede mænd, at vi, der har kendt ham og hans virksomhed i en lang række af år, skulle give ham vidnesbyrd.

Vi må derfor, sandheden tro, herved bevidne, at ligesom Jørgen Andersen er en driftig og virksom mand og respektabel familiefader, der ved egen flid og dygtighed, uden oprindelig at have synderlige midler, har erhvervet sig en af de største og bedste ejendomme i sognet, således nyder han også den anseelse og tillid blandt os bønder, at vi gentagende har valgt ham, nu sidste gang på ny i forrige måned, til at varetage sognets interesser, som sogneforstander; ligesom han overhovedet af os, og vi tør sige enhver retskaffen mand, der vil følge sandheden, må erklæres at bære en honnet, brav og skikkelig mand, på hvis gode navn og rygte ikke hæfter nogen som helst plet.

Den 13. januar 1856.

Underskrevet af 20 gårdmænd fra flere af sognets landsbyer.

Blandt underskriverne er sognefoged Niels Sørensen, der bistod ved arrestationen af Jørgen Andersen, og som ved forhøret i retten fremførte, at Jørgen Andersen som værge for afdøde "kunne og burde have sørget bedre for denne".

Desuden afgav følgende et vidnesbyrd:

Proprietær A. David, Rungstedlund, Proprietær V. Engelsted, Nivaagaard og Forligelseskommissær J. Levinsen, Hirschholm.

Historien fandt vej til de større aviser, således til

"Fædrelandet" 30. januar 1856. Nr. 25.

"Hirschholm Districts Ugeblad" meddeler en historie om en, som det synes, aldeles vilkårlig og uforsvarlig adfærd af distriktets birkedommer Møller, som turde fortjene at blive bekendt i en videre kreds. Historien er følgende: *Bladet bringer et fyldigt referat af Jørgen Andersens bilag til klagen.*

Dette indlæg besvarede birkedommeren i

Fædrelandet" 4. februar 1856. Nr. 29.

Til redaktionen af bladet "Fædre -landet".

Da det er mig af vigtighed at modbevise den sigtelse for misbrug af øvrighedsmyndigheden, som det om min adfærd mod kroejer Jørgen Andersen af Niverød i nr. 25 af "Fædrelandet" for i år optagne stykke involverer, tillader jeg mig at anmode den ærede redaktion om at optage hoslagte af mig til Frederiksborg Amtmandskab indgivende erklæring betræffende den af bemeldte Jørgen Andersen over mig til Justitsministeriet indgivne klage.

Hirschholm den 3. februar 1856.

Ærbødigst
P. Møller
Birkedommer.

Birkedommerens erklæring er stilet til Frederiksborg Amtmandsskab, da dette har været hans nærmeste foresatte.

Til Frederiksborg Amtmandskab.

"I behagelig skrivelse af 26. f. m. har amtet forlangt min erklæring over den hermed tilbageførende klage fra kroejer Jørgen Andersen i Niverød. Jeg skal i så henseende tillade mig at bemærke:

Om formiddagen d. 4 ds. var det som et løst rygte gentagne gange kommet mig for øre, at en gammel mand ved navn Peder Jensen skulle være død i juleugen i Niverød, navnlig på grund af mishandling fra Jørgen Andersens side; da jeg imidlertid erfarede, at manden var begravet, antog jeg, at dette var et rygte uden værd, eftersom der ingen anmeldelse af ligsynsmændene var indkommet.

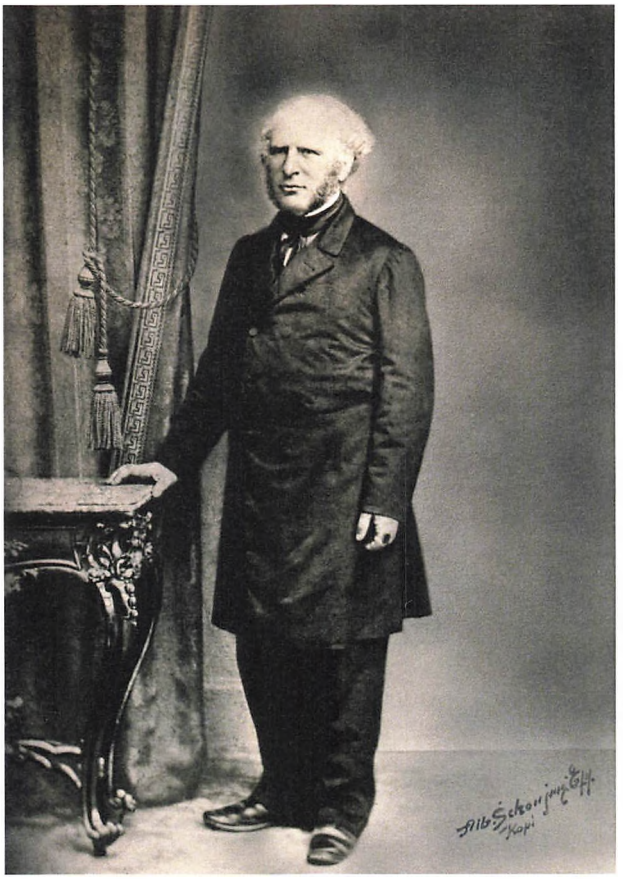
Om aftenen kl. 7 kom imidlertid en af sognets mere ansete mænd, hvis navn jeg indtil videre ønsker at fortie, og hvis forklaring jeg, da den senere syntes mig overflødig, ikke engang medtog i forhøret, og meddelte mig en mere detailleret beretning, samt indestod mig for, at den gamle affældige mand dagen før sin død var bleven alvorligt gennempryglet af Jørgen Andersen, og at der på hans lig havde været synlige tegn på udvortes vold.

Det var mig bekendt, at denne rige gårdmand, der er af en sjælden stærk, næsten kæmpemæssig legemsbygning, har et meget irritabelt gemyt samt efter rygtet just ikke altid forstår at vurdere sine egne kræfter; det var mig endvidere bekendt, at en hos ham tjenende pige, året før jeg blev ansat i mit nuværende embede, havde drukket sig i hans brønd, umiddelbart efter at han havde tildelt hende en irettesættelse, uden der dog ved den foretagne fogedforretning var fremkommet noget, der kunne give det offentlige anledning til at tage sig af sagen. Det blev mig berettet, at afdøde Peder Jensen havde, navnlig når han var beruset, været ondskabsfuld og drillevorn, så der altså var grund til at antage, at han kunne have irriteret Jørgen Andersen.

Disse omstændigheder tilsammen fremkaldte hos mig sandsynlighed for, at Jørgen Andersen i et heftigt øjeblik havde ladet sig henrive til at tildele den gamle mand en sådan revselse, at det kunne have fremskyndet hans død, og at der altså her var et tilfælde, hvorpå forordningen af 4. oktober 1833 §2 var anvendelig, tilstede.

Skulle sagen kunne oplyses, måtte der ikke gives manden lejlighed til at indvirke på sine tjenestefolks eller arbejderes forklaring ved at konferere med disse, af hvem det så kunne være vanskeligt nok at få sandheden frem på grund af deres respekt for husbondens fysiske kræfter.

Jeg meddelte derfor en af birkets stævningsmænd ordre til at begive sig til Niverød og anmode Jørgen Andersen om øjeblikkelig at følge med til politikammeret, samt medgav ham, da jeg tidligere havde haft lejlighed til at erfare, at Jørgen Andersen ikke respekterede politiets tilsigelser, ordre til sognefogeden, at denne, hvis Jørgen Andersen skulle nægte at følge,

Birkedommer Wilhelm Peter Nicolaus Møller o. 1880. Han virker lidt klejn af statur, hvilket kan have bidraget til, at han mente, at Jørgen Andersen havde 'en sjælden stærk, næsten kæmpemæssig legemsbygning'.

Hørsholm Lokalarkiv.

skulle føre ham hertil.

Da Niverød ikke ligger så langt fra Hirschholm, havde jeg antaget, at han ville komme så tidlig, at jeg alt samme aften kunne have påbegyndt forhør. Dette skete imidlertid ikke, og da natten alt var temmelig fremrykket, anså jeg det for rigtigere den næste dag først at undersøge liget og forhøre de tilsagte personer, før jeg tog Jørgen Andersen selv i forhør, således som den vedlagte udskrift udviser.

Opgravelsen af liget på Karlebo Kirkegård, optagelsen af "visum repertum" *[dvs. en lægeerklæring, der bruges som bevismateriale i retssager. jec]* samt de tilsagte deponenters forklaring medførte, at sagen først kl. 7 eftermiddag var fremmet så vidt, at Jørgen Andersens forklaring kunne

Birkedommergården, Sdr. Jagtvej 8, Hørsholm ,o. 1910.
Opført 1848 og var tjenestebolig for birkedommerne til efter 1. verdenskrig, hvor den blev overtaget af Rebecca-søstrene, der indrettede den til hjem for hittebørn. I dag i privateje.

Hørsholm Lokalarkiv

modtages.

Hvad klokken var, da stævningsmanden kom til Jørgen Andersen, har han ikke kunnet forklare med vished, men Jørgen Andersen var ikke i seng, Det herværende arresthus er nyt opbygget og arresterne så gode og lune samt propre, som man kan ønske sig. Jørgen Andersen blev derhos hensat i gældsarresten, som jeg altid så vidt muligt benytter til anholdte, indtil der bliver afsagt arrestdekret over dem, ligesom dette værelse også blev opvarmet. Jørgen Andersens fremstilling af hans anholdelse er således mindre rigtig.

Ved det af lægerne optagne "visum repertum" fandtes det imidlertid, at de på liget værende ubetydelige sår ikke kunne anses som medvirkende årsager til døden, og ved det optagne forhør fremkom intet bevis for, at disse sår var bibragt den afdøde af Jørgen Andersen, men på den anden

side viser forhøret, at det udspredte rygte og den skete anmeldelse ikke var ganske uden grund, idet Jørgen Andersen virkelig havde dagen før Peder Jensens død tampet ham, ikke med et stykke hyssing, men med et formeligt reb, og det uagtet den gamle svage mand bad for sig. Sengen, Peder Jensen blev lagt i, var et i et koldt rum stående sengested, hvorpå der blev spredt et par knipper halm, og der blev den gamle, syge og døende mand kastet hen med et par afslidte dækkener over sig; sengeklæder lagdes ikke i sengen og lægehjælp søgtes ikke.

Det fremgår ligeledes af forhøret, at Jørgen Andersen har ladet Peder Jensen, uagtet at denne var ejer af 1000 rdl., i den daværende strenge frost gå omkring, uden at sørge tilbørligt for hans påklædning, der var så dårlig og laset, at den umuligt kunne holde kulden ude, samt at hans bolig var så dårlig, at den ikke fortjente navn af menneskelig bolig.

At det har vakt opsigt, at jeg turde begynde en justitiel undersøgelse mod den rige, imponerende gårdejer, kan jeg ikke nægte, men jeg nærer den fortrøstning, at det høje ministerium vil finde, at jeg hverken har vist samvittighedsløshed, vilkårlighed eller mangel på konduite i nærværende sag.

Skal en forbrydelse opdages, gælder det som oftest i øjeblikket at tage en rask beslutning, og det ville vistnok næppe være lykkedes mig, således som sket er i det afvigte år, at indsende fra denne kun af 4 sogne bestående jurisdiktion 11 forbrydere til tugt- og forbedringshuset, forude det antal, der ifølge rekvisition fra andre jurisdiktioner herfra er udleverede, dersom jeg, når der forelå så stærke indicier, som in casu, havde været bange for at sætte mig i bevægelse.

At det altid er ubehageligt for den pågældende at blive genstand for en kriminel inkvisition, når det som in casu senere viser sig, at sagen, om den end kunne være genstand for privat forfølgning, dog ikke var af den atroce *[grumme, forfærdelige jec]* karakter, som den fra først af syntes at være, er klart, men på den anden side er det også det bedste middel for den uskyldige til gendrivelse af et for ham ufordelagtigt rygte, at politiet har gjort, hvad der sod i dets magt for at få sandheden oplyst, og således forekommer det mig, at Jørgen Andersen, i stedet for at bære nag til mig, burde takke mig for min strenghed i denne sag.

For så vidt Jørgen Andersen har søgt at gøre gældende, at min fremgangsmåde skulle hidrøre fra animositet imod ham, er det mig ubekendt, at jeg nogensinde har givet ham grundet anledning til at antage det.

Hirschholm Birk den 31. januar 1856."

"Fædrelandet" 19. marts 1856. Nr. 67.

Da dette blads læsere er blevne bekendte med den af birkedommer Møller, Hirschholm mod mig brugte

fremfærd, tør jeg forudsætte, at det også kan interessere dem at læse hosstående skrivelse, som hr. Møller har måttet kommunikere mig:

"Amtet har under 28. f. m. tilskrevet mig således:

Justitsministeriet har under 26. ds. Tilskrevet amtet således:

Idet ministeriet i det hele må tiltræde, hvad der af hr, amtmanden er ytret i behagelig erklæring af 15. d. m. over det med samme hertil indsendte andragende, hvori gård- og kroejer Jørgen Andersen af Niverød besværer sig over, at birkedommer Møller i Hirschholm har ladet ham anholde som mistænkt for ved tilføjet overlast at have bidraget til Peder Jensens død, skulle jeg, ved at tilbagesende hosføjede bilag til fornøden efterretning, videre bekendtgørelse samt foranstaltning skal jeg tjenstlig meddele, at birkedommer Møller vil være at tilkendegive ministeriets misbilligelse af den af ham i denne sag brugte fremgangsmåde, hvorimod man ikke finder, at der er tilstrækkelig anledning til – hvorom i andragendet er anholdt – fra det offentliges side at foranstalte sagen nærmere undersøgt og birkedommer Møller derefter dragen til retligt ansvar for bemeldte sit forhold."

Hvilket herved kommunikeres Dem.

Birkekontoret i Hirschholm d. 3. marts 1856

I hr. birkedommer Møllers fraværelse

N. N. (navnet ulæseligt), konstitueret."

Lidt forkortet og ændret nekrolog, bragt i 'Dags-Telegraphen' d. 28.1. 1883.

Dødsfald.

Birkedommer og skriver i Hørsholm Birk, Peter Møller, er den 26. januar 1883 afgået ved døden efter et flere måneder langt sygeleje.

Han var søn af justitsråd Jacob Møller, byfoged i Præstø og var født i Nykøbing Mors i 1813.

I 1837 tog han juridisk embedseksamen, og efter ansættelser i Højesteret og Landsover– samt Hof– og Stadsretten blev han i 1854 udnævnt til birkedommer og skriver i Hørsholm Birk. Ved sit 25-års jubilæum som birkedommer blev han udnævnt til Ridder af Dannebrog.

Han havde ord for at være en dygtig forhørsdommer og var personlig afholdt af sine omgivelser.

Han udgav i 1839 en vejledning til den juridiske eksamen, 'Formularer for Domsakter og Regler for disses hensigtsmæssige Affattelse', som senere udkom i 2. udgave.

"Efter således såvel Justitsministeriet som amtmanden har udtalt sig over hr. Møllers behandling af sagen, tror jeg at kunne være ligegyldig ved den af rebslager Jensen udtalte dom om samme, så at jeg kan lade hans smørerier i "Hirschholms Ugeblad" såvel ubesvarede som uænsede, og er dette grunden til, at jeg ikke, i det mindste for øjeblikket, anlægger noget søgsmål i anledning af hans inserater i

bladene.
Niverød d. 11. marts 1856.
J. Andersen."

Men man har - som bekendt - et standpunkt, til man tager et nyt, for da rebslager og stævningsmand Jensen fortsatte sine 'smørerier' i ugebladet, blev det på et tidspunkt for meget for Jørgen Andersen, så han anlagde sag mod rebslageren. Resultatet af retssagen fik han offentliggjort i

"Fædrelandet" den 6. januar 1857. Nr. 4.

"Da De, hr. redacteur, var så god i sin tid at offentliggøre en sag mellem hr. birkedommer Møller i Hirschholm og undertegnede, og idet der, foranlediget heraf opstod en anden sag imellem den af hr. Møller privat ansatte politibetjent, stævningsmand Jensen og mig, idet Jensen igennem "Hirschholm Ugeblad" fremførte så graverende beskyldninger imod mig, nemlig for at have stjålet en bunke ellebrænde og for at have mishandlet et tyende, så at jeg var bleven skyld i, at det havde aflivet sig, - at jeg så mig nødsaget til at anlægge sag imod ham i denne anledning, så tillader jeg mig herved at anmode Dem om, også godhedsfuldt at offentliggøre udfaldet af denne sag, ved at indrykke i Deres ærede blad rettens kendelse, denne betræffende, som følger.
Niverød, den 18. december 1856.
Ærbødigst
J. Andersen."

"Thi kendes for ret:
Hovedcitanten *[sagsøgeren]* gård– og kroejer Jørgen Andersen i Niverød bør for kontracitantens *[den sagsøgte]* rebslager og stævningsmand H. Jensen af Hirschholm, hans tiltale i denne sag fri at være.

De påankede af kontracitanten mod hovedcitanten brugte i "Hirschholm Districts Ugeblad" nr. 86 og 88 indrykkede fornærmelige beskyldninger for at have stjålet en bunke ellebrænde og for at have mishandlet et tyende, så at han var blevet skyld i, at det havde aflivet sig, bør døde og magtesløse at være og ikke komme hovedcitanten til skade på ære, gode navn og rygte i nogen måde, hvorimod kontracitanten for sit i så henseende udviste lovstridige og utilbørlige forhold bør bøde 100 rdl. til Frederiksborg Amts Fattigvæsen, så og betale hovedcitanten søgsmålets omkostninger med 20 rdl.

At efterkomme inden 15 dage efter denne doms lovlige forkyndelse under adfærd efter loven.
Alsted
Sættedommer."

Boden og sagsomkostningerne på i alt 120 rdl. må have svaret til flere måneders indtægt for rebslager Jensen.

Hans lange indlæg i 'Hirschholm Districts Ugeblad' har også kostet ham en del, så jeg sidder tilbage med fornemmelsen af, at han kan have været stråmand for birkedommer Møller, der har understøttet ham økonomisk.

Oprejsning.

Redaktøren af Hirschholm Districts Ugeblad skrev i sin kommentar den 22. januar 1856, at Jørgen Andersen var "beskæmmet og ydmyget i sine medborgeres øjne, uden håb om oprejsning".

Sådan gik det nu ikke. Man kan vel sige, at han fik oprejsning i form af den næse Justitsministeriet tildelte birkedommer Møller.

Og han var dog ikke mere ydmyget og beskæmmet i medborgernes øjne, end at han blev valgt til formand for sogneforstanderskabet fra 1858 til 1862.

† † †

Mandagen den 3die Januar hensov blidt og rolig min elskede Mand og vor kjære Fader, Gaardeier **Jørgen Andersen** af Niverød, i sit 73de Aar, efter et halvt Aars tiltagende Svaghed og 8 Dages Sygeleie.

Dette Sorgens Budskab meddeles herved fraværende Slægt og Venner af hans efterladte Hustru. **Ane Andersen,**
f. Larsen,
og paa egne og fraværende Sødskendes Vegne af hans Søn **J. A. Jørgensen.**

Begravelsen foregaar Tirsdagen den 11te Januar fra Hjemmet til Karlebo Kirke. De, der ønske at følge vor kjære Afdøde, bedes at samles med os fra Kl. 10 Formiddag i Hjemmet.

Frederiksborg Amts Tidende 5. jan. 1887

Kilder:

Trykte:

Hirschholm Districts Ugeblad. 22. jan. 1856. Original i Hørsholm Lokalarkiv.

På tur i Karlebo Kommune. Karlebo lokalhistoriske Forening m.fl. 1996.

På Internettet:

Rigsarkivet, arkivalier online:

Hørsholm Birks Politiprotokol 1854 - 1856.

Gerlev Sogn. Enesteministerialbog (1646 - 1816)

Karlebo Sogn. Hovedministerialbog (1812 - 1891)

Folketælling. Karlebo Sogn. 1860.

Statsbiblioteket. Mediestream, aviser.

Fædrelandet. 30. jan., 4. feb., 19. marts 1856 og 6. jan. 1857.

Dags-Telegraphen. 28. jan. 1883.

Frederiksborg Amts Tidende. 5. jan. 1887.

2 historier om birkedommer Møller.

De er nedskrevet af H.C. Rosted, men uden kildeangivelse og findes i Hørsholm Lokalarkiv.

Om de er sande? - Det et godt spørgsmål!

jec

Da der blev befalet fred i Nivaa.

I midten af forrige Aarhundrede var der beskæftiget mange udenlandske Arbejdere på Nivaa Teglværk, blandt andet en del Tyskere.

Under Krigen 1864 kom det til en Del Uroligheder blandt Arbejderne, der ikke kunne lade Tyskerne være i Fred. Da det udartede til et voldsomt Slagsmaal, maatte man sende Bud efter Birkedommer Møller.

Han iførte sig sin Uniform med trekantet Hat og i en Wienervogn, eskorteret af en Del Husarer kørte han til Nivaa.

Spektaklet vedvarede, da han nåede Teglværket, og han stak nu Hovedet ud af Kalechevognen og raabte med høj Røst: "Jeg befaler i Kongens Navn, at her skal være Fred!" Arbejderne jublede, og en af dem udbrød: "Ih, næh! Hør til Birkepeter!" Respekten for ham var ikke særlig stor.

Han var lille af Vækst og virkede ret komisk. Dog var han i Grunden afholdt i vide Kredse, ikke mindst, fordi han var en gemytlig Selskabsmand.

Historien med Værten paa Niverød Kro.

Nogle Gæster lavede Uorden. Niels Grønnemose(?) blev smidt ud, og Værten lagde til: "Jeg skal nok melde dig til Birkeper."

Da Sagen kom for Retten lod Niels nogle forblommede Ord falde. Han ville ikke sige - eller turde ikke sige, hvad Værten havde sagt om Birkedommeren.

-"Sig det kun, der skal intet ske."

-"Ja, han sagde, at han nok skulle melde mig til Birkeper."

-"Sagde han det? Ja, saa maa du gaa."

Værten fik derefter en Bøde.

Store og Lille Donsedam

Af Peter Aarby

Ture omkring Store og Lille (Donse)dam er nogle af de smukkeste, man kan gå i Fredensborg Kommune og er samtidig rige på minder om egnens historie. I det efterfølgende beskrives en tur på ca. 6 km, men der er gode muligheder for afkortning herunder at vælge alene særlige steder af historisk interesse. Afstikkere er selvsagt også muligt, og der oplyses også hvor man kan nyde sin evt. medbragte mad m.v. Se kortets nordligste ende. Turen starter på parkeringspladsen overfor **Løjeltehus** på Løjeltevej.

Generelt

Navnet Donse, tidligere kaldet Duntze, refererer antagelig til ordet dun, som henviser til planter, som spreder deres frø gennem luften med dun. Det kunne f.eks. være dunhammere. Donsedam kunne således betyde dammen med dunhammere. (Se Danmarks Stednavne).

Området er en del af Tokkekøb Hegn, der primært ligger i Allerød Kommune, men har områder beliggende i både Fredensborg Kommune og Hørsholm Kommune. Den nordøstligste del af Tokkekøb Hegn er således placeret i Fredensborg Kommune og genstand for denne turbeskrivelse. I Fredensborg Kommune omkranses de to damme i nord af Kirkelte Hegn og i syd af Donse Overdrev. 'Tokke' betyder jord udenfor rebningen, dvs. ringe jord, som findes i områder med dårlige forhold for agerdyrkning som f.eks. i sumpede områder, der passer på Tokkekøb Hegn. Endelsen køb referer til tiden mellem år 1000 og 1100.

Landskabet er formet i seneste istid, hvor blandt andet gletsjere, der skabte Esrom Sø, afleverede en del materiale i området, herunder ler. Aflejringerne gør derfor området ganske højtliggende. I det centrale Tokkekøb Hegn er f.eks. en bakke benævnt Baunebakken (ca. 60m) et vidne om dette.

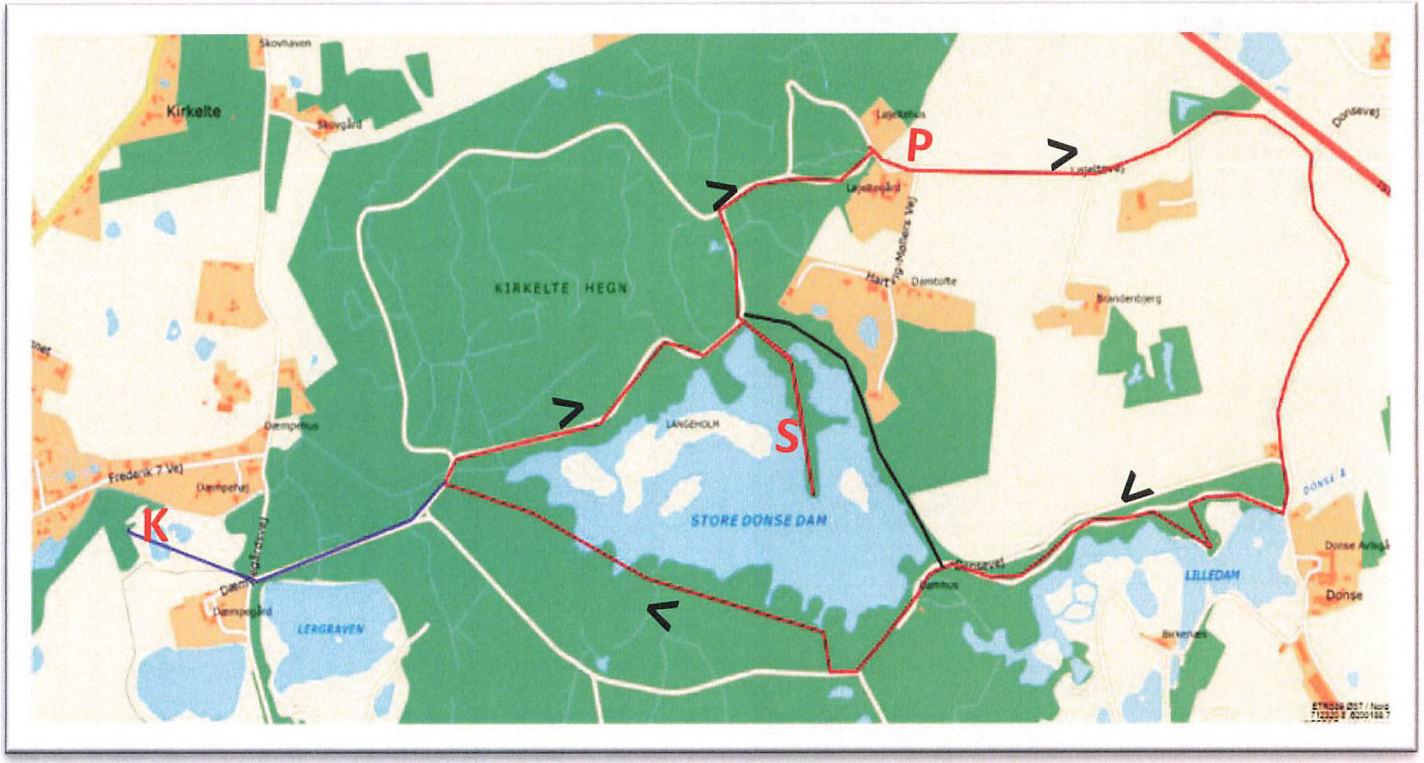
Området har været beboet de seneste 10.000 år, og talrige stendysser fra bondestenalderen (4.000 til 1.800 år før vor tidsregning) kan ses i området. Området har også været genstand for tørvegravning og ikke mindst kulsvieraktivitet. Hertil kommer teglværksvirksomhed. Hvor skovvejen fra Storedam løber ud i Dæmpegårdsvej ligger syd for skovvejen en stor lergravs sø, som vidner om dette. Den ligger dog i Allerød Kommune.

Store og Lille Donsedam forbindes af vandløbet Dybendals Rende, som også er navnet på åen, som vestfra har tilløb i Storedam.

Turen er med rød streg vist på kortet.

Parkering

Biler eller cykler parkeres som nævnt på pladsen foran Løjeltehus i kortets nordlige ende. Herfra spadse-

Turen er markeret på kortet med rød streg og sorte retningspile.

P Parkering på Løjeltevej

S Grill– og spiseplads

K "Kongedyssen"

Klimadatastyrelsen 2025

Lergravsøen ligger på grænsen mellem Fredensborg og Allerød kommuner. Der er ikke længere spor af teglværksvirksomheden i den del, der ligger i Fredensborg Kommune, men på Allerødsiden har man i det mindste indtil vor tid kunne se rester af tipvognsspor.

Ler- og tørvegravning samt træfældning og landbrug har siden oldtiden efterhånden udpint området, der nu er fredskov, dvs. en del af skovforordningerne fra omkring år 1800.

res mod øst ad Løjeltevej. Efter at have passeret et par huse, har man Hartvig-Møllers Vej på højre side, som der fortsættes forbi. Hartvig Møller var med til at grundlægge spejderbevægelsen i Danmark og stod bag bygningen af Gilwellhytten ved Storedam.

Smidsbjerg

Lidt længere ned ad Løjeltevej åbner en flot udsigt sig mod nord. Ser man godt efter ses en irgrøn kuppel. Det er en tidligere radarstation anbragt på toppen af Fredensborg Kommunes højeste punkt Smidsbjerg, der rager 58m op over havet. Under den kolde krig (1945-1991) blev der her ved hjælp af radar holdt øje med evt. fjendtlige fly med kurs mod København. Radarstationen dirigerede ved hjælp af tre radarer (to rettet mod flyet og den tredje koblet til raketten) et raketangreb mod flyene. Raketterne var anbragt på en raketstation ved Gunderød. Tilsvarende batterier fandtes på Stevns, ved Tune og på Amager.

Radartårnet på toppen af Smidsbjerg. Senere overtaget af Meteorologisk institut. I dag privatejet.

Der anvendtes Nike raketter, som havde en marchhastighed på 4.700 km/t, en rækkevidde på 140 km og kunne forsynes med taktiske atomladninger. Kunne også anvendes mod skibe og tropper på landjorden. Anvendtes frem til 1983, hvor de afløstes af HAWK-missiler, som anbragtes over hele landet men ikke i Gunderød.

Isterødvejen

Vi fortsætter ned ad vejen og kommer til en betonbro på venstre hånd. Broen er fra 1965, hvor Fredensborg Kommune fik sin første og eneste motortrafikvej. Sådanne anlægges ude af niveau med skærende veje (bortset fra vejen mellem Kirkelte og Karlebo) og kom derfor til delvis at afspærre kommunes sydlige del. Det betød bl.a., at den lille gård, som vi ser på venstre hånd, når der drejes ad vejen mod syd, fik sin indkørsel afskåret. Den lille vej, der ses kort efter at være drejet mod syd, er derfor en ny vej, der måtte etableres, så gården fortsat havde forbindelse med omverdenen.

Donse Krudtmølle

Efter nogle minutters videre gang kommer vi ned til Donse Avlsgård. Lige før den ses en gammel bro, som på vestsiden ud mod Lilledam har haft anbragt et såkaldt stigbord. Med det kunne der lukkes for vandet fra Lilledam, så vandstanden i dammen steg, indtil der var behov for at udnytte det opstemmede vands energi.

Broen, som har haft monteret et stigbord

På dronning Louises befaling blev en eksisterende kornmølle på den anden side af vejen i 1704 omdannet til en krudtmølle, der leverede krudt til den danske flåde, men også til civile formål.

Dronning Louise fik af kongen, Frederik IV, Hirschholm Amt som såkaldt livgeding, dvs. et stort område, hvorfra indtægterne tilfaldt hende. Hun satte flere aktiviteter i gang i amtet, der på dette tidspunkt omfattede Karlebo Sogn, Blovstrød Sogn og Birkerød Sogn, der den gang også indbefattede Hørsholm-området.

Krudtværket sprang i luften flere gange, og flere mennesker, der arbej-

Stedet hvor vandet løb ind til Mølle-hjulet.

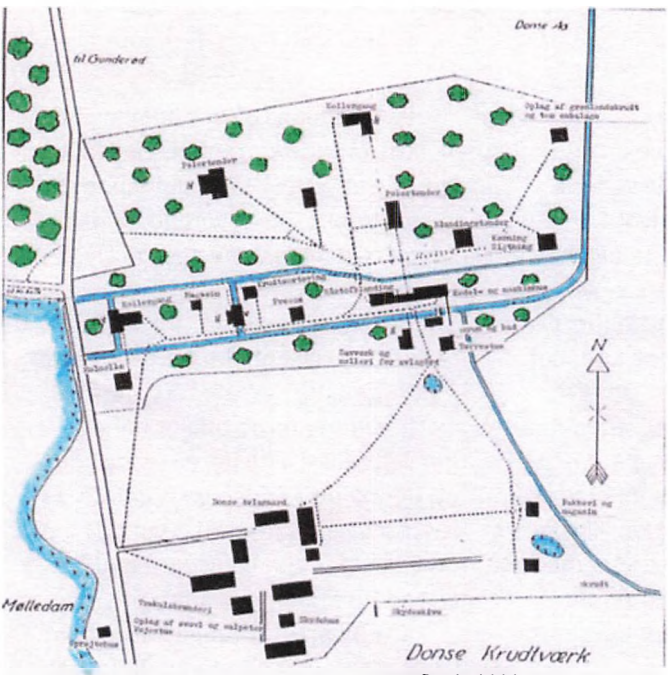
dede på værket, blev slået ihjel eller tilredt i større eller mindre grad.

Krudtværket blev nedlagt i 1911.

Efter broen hedder åen Donse Å, og følges den et lille stykke, kan man se ind i Donse Avlsgårds have. Det ses her, at der har været endnu et vand-

Resterne af selve vandmøllen, som man stadig kunne se den i 1985.

Ca. år 1900.

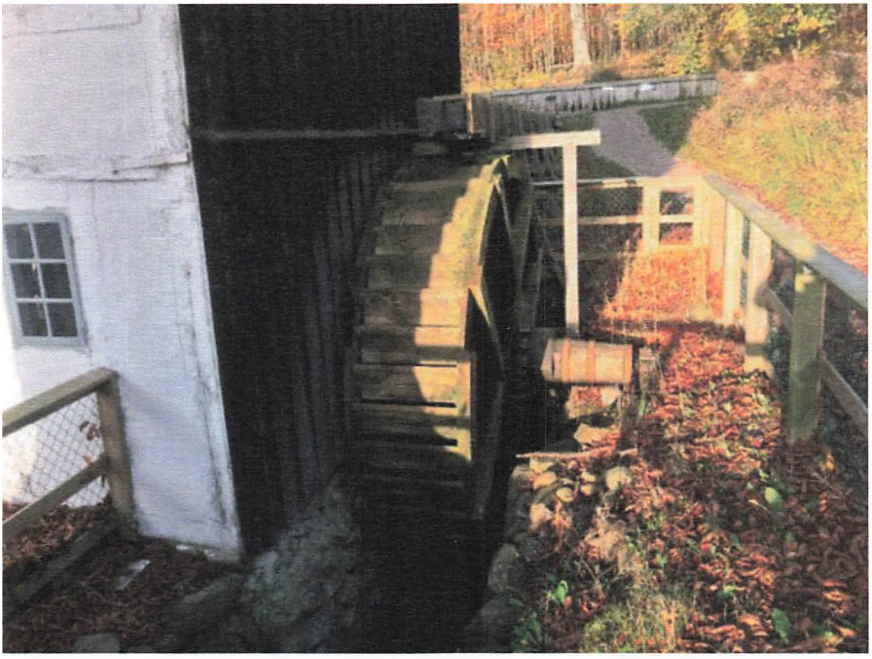
Øverst krudtværket med dets mange spredte bygninger.
Bemærk hvor tæt værket ligger på den offentlige vej.
Nederst avlsgården

løb fra Lilledam gennem fabriksanlægget, hvilket også fremgår af foranstående kort.

Den ekstra bro

Vi går nu ad stien mod vest forbi skiltet, hvor der står Cykling forbudt. Når vi har gået nogle få hundred meter, deler stien sig. Den korteste tur er at gå lige ud, men drejes til venstre kommer man ud på et lille næs. Medens krudtværket stadig fungerede, var der fra spidsen af næsset anbragt en bro til modsatte bred. Broen skulle lede lokale og turister forbi krudtværket i nogenlunde sikker afstand. Der er dog ingen spor af broen, men den kan ses på ældre kort og på fotoet på næste side.

Stedet er i øvrigt meget naturskønt.

Tadre Mølle er en såkaldt overfaldsmølle, hvilket vil sige, at vandet i en rende ledes ind i toppen af hjulet. Vandet trykker herefter skovlene på hjulet nedad. Billedet viser bagsiden af hjulet, som altså drejer nedad i billedet. Møllehjulet i Donse var konstrueret som Tadre Mølles. Hvis vandet blot tager fat i møllehjulet for neden, tales om underfaldsmølle, hvilket var den oprindelige meget gamle form. En mellemform er den såkaldte brystfaldsmølle, som f.eks. Hammermølle ved Hellebæk eller Lyngby Mølle i Kgs. Lyngby.

Vandmøllerne kom til Danmark omkring Vikingetiden. Først flere hundrede år senere kom vindmøllerne til Danmark.

Den ekstra bro.
Udsnit af luftfoto fra 1952
Billedet er modtaget fra kartograf Kurt Christensen, Fredensborg.
Det kgl. Bibliotek.

Vi følger nu en skovsti tilbage til stien mellem Lilledam og Storedam og fortsætter mod Storedam. På venstre hånd har vi først Lilledam og senere Dybendals Rende. Specielt om foråret er her en meget flot natur, og der udspiller sig et livligt fugleliv omkring dammen og søen.

Store Donsedam

Vi kommer nu frem til en dæmning, der fører over Dybendals Rende.

I 1796 blev der i østkanten af Store Donsedam anlagt en dæmning med henblik på opstemning af dammen. Formålet var at opretholde en konstant vandstand i Lilledam, der skulle drive krudtværkets vandhjul.

Betragter man vandspejlet i Storedam og sammenligner med bunden

Dæmningen med stigbordet, som blev etableret i 1796.

af Dybendals rende på den anden side af dæmningen, ses tydeligt, hvor høj opstemningen har været. Bevæger man ud i vandet i dammen, ses gamle diger, der har afsluttet de marker, der tidligere gik ned til søen. Ved opstemningen blev søen, således meget større.

Går vi syd på langs Storedam, ser man efter få meter det nuværende afløb i dæmningens østre side, og lidt længere fremme på den anden side af Damhuset ses lige akkurat overkanten af en gammel stenkiste. På et tidspunkt har vandet kunnet ledes fra dammen og ned i en rende denne vej. Det er lidt usikkert, hvorledes de to afløb dels gennem stigbordet og dels gennem stenkisten har spillet sammen. Måske har stenkisten fungeret som overløb.

Det nuværende afløb fra dammen.

Langs Storedams sydbred

Vi går nu ad vejen mod vest og kommer snart ind i skoven til en lille sti på højre hånd. Den følger vi og kommer til at gå tæt på dammens bred. Det er en meget flot og interessant tur, hvor man tit kommer frem til smukke scenerier ud over søen.

Slusemesterens Hus eller Damhus. Her har medarbejderen, der regulerede stigbordet, opholdt sig. Til venstre for huset skimtes overkanten af stenkisten og renden.

Der er flere steder anbragt bænke, som man kan hvile sig på.

Stenkisten i vestkanten af Storedam

Til slut munder stien ud i en vej, der til højre ad en meget gammel stenkiste føres over Dybendals Rende. Både tilløb og afløb fra dammen kaldes således Dybendals Rende.

Langs nordsiden af Storedam

Efter stenkisten tager vi nu vejen til højre mod øst langs med søen. Her er meget smukt med mange flotte partier med udsigt over dammen, og flere steder er der anbragt borde og bænke samt bålpladser, hvor der kan grilles.

Den landfaste Holm

Når vi kommer frem til dammens nordligste punkt, kan man finde en sti sydpå ud på Den landfaste Holm. (Faktisk er der to næs at vælge

imellem men vælg den østligste.) Her er et ideelt sted at spise sin evt. medbragte mad og en god plads for legende børn. Der er opsat bålpladser velegnet til grill.

Afslutning.

Turen er nu næsten færdig, og man går tilbage fra næsset og følger vejen, som slår et knæk nordpå. På et tidspunkt kommer man til et T-kryds, hvor vejen til højre følges tilbage til parkeringspladsen.

Alternativer ruter.

Som det kan ses på kortet, kan man vælge enten at afstå fra turen rundt om Storedam eller krudtmølleturen ved at følge den sorte rute på kortet dvs. gå langs dammens østkant.

På kortet er endvidere angivet en afstikker fra dammens vestkant og frem til Dæmpegårdsvej. (På vejen passeres den indledningsvis omtalte lergravs sø.) Her kommer man frem til en stor åben lysning med borde og bænke, hvor børnene kan lege, og der kan evt. indtages den medbragte mad. Fortsættes ad den lille sti i pladsens sydkant, kommer man frem til en imponerende afdækket gravplads, kaldet 'Kongedyssen'. Se billedet på næste side.

Den gamle stenkiste er mindst 200 år. Sådanne stenkister, der er konstrueret af kløvede kampesten, var tidligere almindelige. Bemærk, at stenkisten er så lang, at det har været nødvendigt at forsyne den med en midterstolpe. Selvom en sten er meget hård og solid, knækker den alligevel, når der trykkes kraftigt på den, hvis afstanden mellem siderne er for stor. Stenkisten er nu fredet.

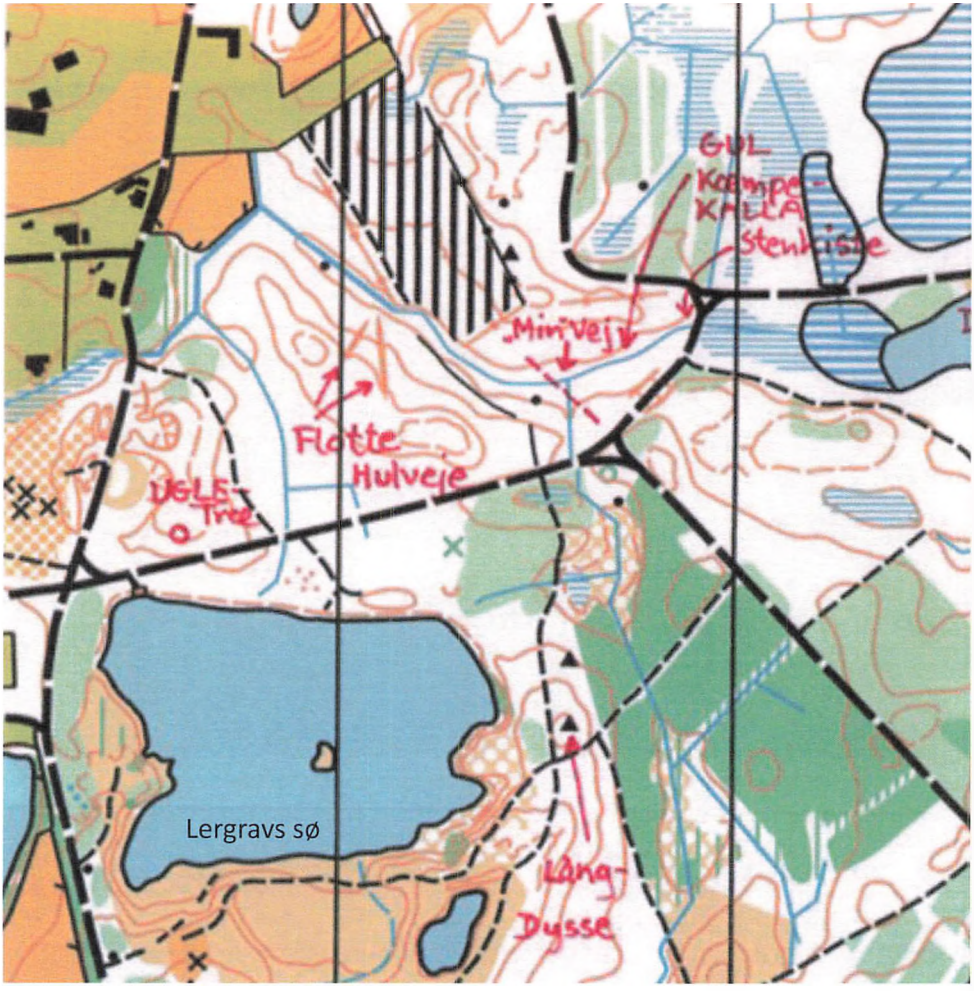

Kongedyssen. Navnet kommer af, at den er udgravet af kong Fredrik VII. og grevinde Louise Danner. Se om I kan finde hans monogram og hendes initialer (LD) på stenene. Stenene er anbragt fuldkomment i overensstemmelse med verdenshjørnerne (Dyssen ligger strengt taget i Allerød kommune, men er medtaget i manuskriptet, da den udgør en del af det samlede område)

Andre kulturspor.

Kartograf Kurt Christensen har på efterstående kort markeret nogle kulturspor i området vest for Store Donsedam. Som det ses, er der mulighed for at gå på opdagelse også uden for den omtalte rute.

Prøv også at gå op langs Dybendals Rende mod strømmen fra stenkisten. Her kan man i det tidlige forår se den invasive plante **Kæmpekalla**. Den er meget smuk, men da den er invasiv og dermed uønsket, anmoder Miljøstyrelsen om, at man indberetter fund af planten.

GUL
Kæmpe-
KALLA
Stenkiste
Minivej
Flotte
Hulvej
UGLE-
Tree
Lergravs sø
Lang-
Dysse

Kæmpekalla

Lemmebøgerne fra Brønsholmsdal
en introduktion.

Af Marie Amstrup Møller,
lokalhistorisk arkivar, Fredensborg Arkiverne.

Brønsholmdals arkiv

I et skab hos Fredensborg Arkiverne ligger en stor mængde arkivalier fra anstalten Brønsholmsdal. Der har i årenes løb været skrevet ganske meget om stedet i dette blad, men for ganske kort at opsummere, var Brønsholmsdal en fattigforsørgelses- og arbejdsanstalt, der lå på det, der i dag hedder Mølledammen i Kokkedal.

Den blev oprettet i 1865 i fællesskab af sognekommunerne Hørsholm, Birkerød, Blovstrød og Karlebo. Anstalten var et tidligt forsøg på socialforsorg, og de anbragte/lemmerne var folk, der af den ene eller den anden grund ikke kunne tage vare på sig selv: Hjemløse, ældre, handikappede, sindssyge, forældreløse børn, småkriminelle osv. På anstalten skulle lemmerne arbejde for kost og logi og der var både lighus og arrest på stedet. Efterhånden som flere socialområder blev specialiseret, rykkede de forskellige grupper andre steder hen.

En stor del af anstaltens arkiv er indleveret til Fredensborg Arkiverne, hvor det fylder ca. 6 hyldemeter – et ret omfattende materiale, der rummer stort og småt vedrørende driften. Materialet giver et spændende indblik i, hvordan den offentlige administration har håndteret udsatte befolkningsgrupper førhen. Særligt interessante er lemmebøgerne. Journaler hvor der sirligt er opført data på de mange mennesker, der i tidens løb var anbragt på Brønsholmsdal, og hvor slægtsforskere kan være heldige, at finde en manglende brik i slægtspuslespillet.

Lemmebøgerne

En af Fredensborg Arkivernes frivillige har givet sig i kast med den store opgave, at gennemgå og transskribere Brønsholmsdals lemmebøger. Resultatet er en liste på indtil videre 124 sider, der dækker årene 1865-1900. Bemærk at originalmaterialet ikke er komplet, og derfor kan der være 'huller i listen'

Listen følger bøgernes struktur og er opdelt i ni kolonner, hvor der findes oplysninger om navn og anbringelseskommune, alder, fødested, evt. straf, seneste opholdssted, anbringelsesoplysninger samt anmærkninger.

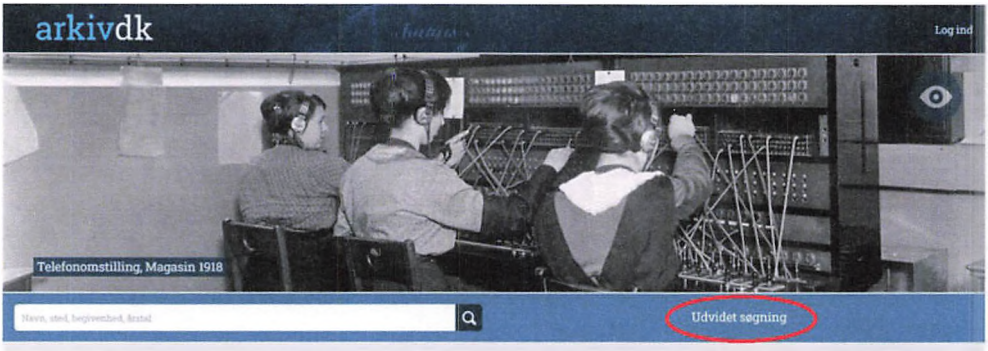
Som det fremgår af udsnittet nedenfor, er der stor variation i hvor mange oplysninger der findes om de enkelte personer. I årenes løb var der flere forskellige inspektører på Brønsholmsdal, og der er også stor variation i hvor mange oplysninger den enkelte inspektør har fundet det relevant at notere.

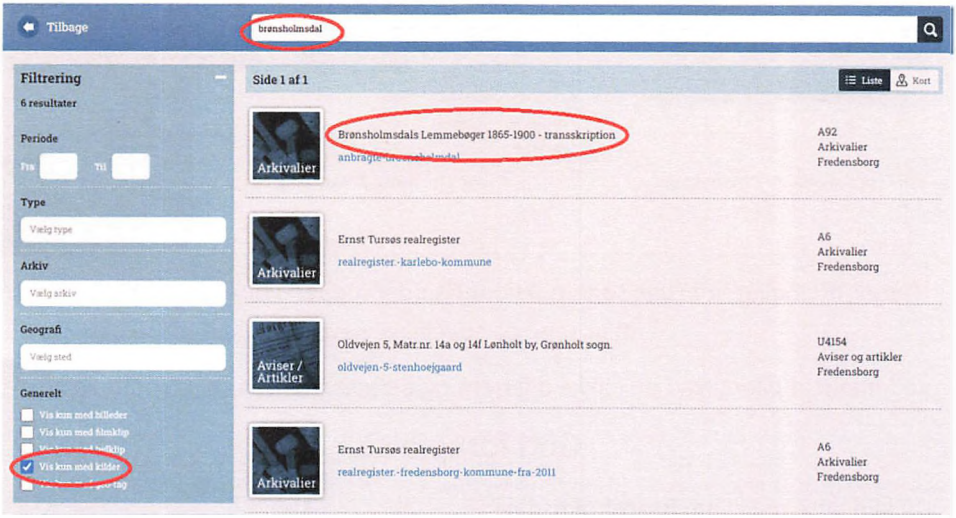
4, 256	L4	Niels Olsen, Fhv. kromand i Rudersdal Birkerød	75 år I 65	Ganløse	Nej	Birkerød	1/10 65 8/5 68 920 dg.	Afgået ved døden d. 7. maj 1868
5, 256	L5	Christian Andreasen, Tjenestekarl Birkerød	22 år i 65	Høsterkøb	30 dages v. og b. for tyveri. 2 års forbedringshusarbejde for indbrudstyveri. 5 dages v. og b. for løsgængeri. 2 års forbedringshusarbejde for indbrudstyveri.	Vridsløselille Straffeanstalt	8/12 65 11/4 70 X)	Absenteret sig d. 25/12 65 ligeledes 20/5 68 ligeledes 30/7 68 d. 9/8 68 belagt med arrest og inddømt I tugthuset for indbrudstyveri 11/4 70 absenteret sig Afsendt til Amerika.
6, 256	L6	Vilhelm Sparre, Bogbinder Hørsholm	63 år I 66	Ølsted	Nej	Hørsholm	1/1 66 3/4 67 X)	Død 3/4 1867
7, 256	L7	Niels Nielsen Bræm, Røgter Blovstrød	74 år I 66	Fødselsstiftelsen I København	Nej	Blovstrød	1/2 66 19/9 71 2057 dg	Død 19/9 1871
8, 70, 256	L8	Christian Hansen, Tjenestekarl Blovstrød	49 år I 66	Kettinge	Nej	Blovstrød	1/2 66 28/1 70 1354 dg. X)	Sindssvag Død d 28/1 1870
9, 256	L9	Peder Mogensen Park, Røgter Hørsholm	68 år I 66	Ven, Sverige	Nej	Hørsholm	1/2 66 7/5 71 1922 dg	Død den 7/5 1871

Udsnit af lemmebog

Sådan finder du lemmebøgerne

Du kan nu finde de transskriberede lemmebøger online på arkiv.dk. Enten ved at bruge dette direkte link: https://arkiv.dk/vis/7513035 eller ved at følge nedenstående guide: Åben en browser og gå til www.arkiv.dk. Tryk på 'Udvidet søgning':

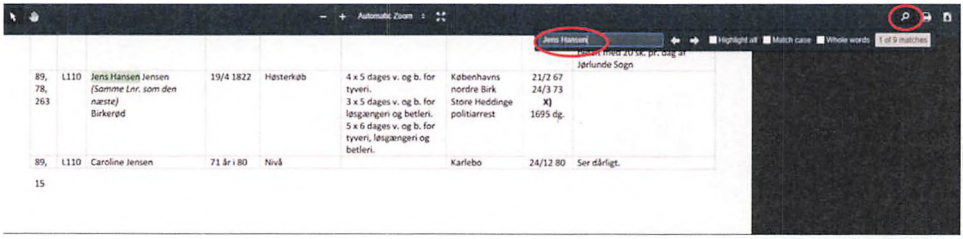

Tast 'Brønsholmsdal' ind i søgefeltet, vælg 'vis kun med kilder' og vælg: 'Brønsholsdals Lemmebøger 1865-1900':

Tryk på 'anbragte-brønsholmsdal' under 'kilder':

Det er nu muligt at bruge søgefunktionen under luppen i bjælken øverst til højre til at søge på specifikke navne:

Ved hjælp af pilene kan du klikke dig frem og tilbage gennem søgeresultaterne.

God fornøjelse!

Du kan læse mere om Brønsholmsdal i:

A. H. Brandt: Brønsholmsdals Historie, Karlebo Kommune 1965

Diverse artikler i Rytterskolen, Karlebo Lokalhistoriske Forening, findes på slaegts-bibliotek.dk – søg på 'Brønsholmsdal'

Foreningens bestyrelse 2025.

Formand:		
Niels Storgaard Simonsen	tlf: 2341 5440	niels.storgaard@email.dk
Næstformand:		
Connie Bernbom	tlf. 6018 1240	connie@bernbom.dk
Kasserer:		
Brita Gersner	tlf. 2366 4189	b.gersner@gmail.com
Øvrige bestyrelsesmedlemmer:		
Merete Gøtzche	tlf: 2057 8854	m.go@outlook.dk
Flemming Jappsen	tlf: 5124 5338	fl.jappsen@gmail.com
Peter Aarby	tlf: 4038 2207	paarby@post.tdcadsl.dk
Webmaster		
Bjørn Sandberg	tlf: 6130 2980	bjoern.sandberg@gmail.com
Suppleant 1:		
Thorkild Kristensen	tlf: 2085 8090	tk@srci.dk
Suppleant 2:		
Birgitte Larsen	tlf: 2331 5396	birgitte.larsen@teliamail.dk

"Ånden var vel redebon - men kødet skrøbeligt".

En præstesag fra 1570.

Af Jens Erik Christiansen

Den 25. maj 1570 udgik der fra kong Frederik d. 2., som opholdt sig på Frederiksborg Slot, en befaling til 'superintendent Povel Matzen' (Poul Madsen) i Sjællands Stift. Superintendent havde ved reformationen 34 år tidligere erstattet betegnelsen biskop, som man fandt var blevet for belastet i den katolske tid. Senere blev titlen som bekendt genindført.

Befalingen fra kongen lød (her gengivet forkortet og i mere nutidig sprogdragt): "Da Præsten i Karlebo skal føre et ukristeligt Levned og ligge i aabenbar Hor med en Ægtemands Kvinde, skal han (dvs. Povel Matzen. jec) straks fratage ham hans Sogn og indsætte en anden duelig Præst; derefter skal han kalde den afsatte Præst for Retten, tage Dom over ham og sørge for, at saadanne Forseelser bliver straffede, thi man kan billigvis ikke tillade dem, der skulde være andre et godt eksempel, at give en saadan Forargelse."

Sagen blev behandlet på stiftets landemode samme år. Landemode er et møde i et stift under forsæde af superintendenten/biskoppen og lensmanden/stiftamtmanden og med stiftets provster som deltagere. Landemodets dom lød: "Hr. Niels, Præst i Karlebo, som var overbevist

Frederik d. 2.
Konge 1559 - 1588.

om at have bedrevet Hor med en gift Kone i Sognet, blev berøvet sit Embede, dog med den Formildelse af Retten, at han paa et andet Sted kan stedes til gejstligt Embede paa Grund af hans tidligere ustraffelige Liv, der er blevet Landemodet vitterligt, og hvorom Vidnesbyrd var fremlagt."

Ud fra præstetavlen i Karlebo Kirkes våbenhus må der være tale om Niels Pedersen Ribe, der blev indsat i embedet i 1565. Men nu bliver sagen mystisk, for efter samme præstetavle var han præst ved kirken indtil 1584, hvor han blev erstattet af en navnebror, Niels Pedersen. Enten er tavlens oplysninger mangelfulde, eller også har det taget 14 år at finde et andet sted, hvor han kunne få et gejstligt embede, hvis han da ikke afgik ved døden dette år, og i den periode har han så fået lov til at fortsætte som hyrde for menigheden i Karlebo Sogn, muligvis 'kun' som vikar i sin egen stilling.

Under forudsætning af at hr. Niels vitterlig blev siddende i embedet frem til 1584, og der ikke er huller i vor viden om, hvem der har været præst ved kirken i perioden 1570-1584, skal jeg forsøge med en forklaring:

Kirkeordinansen af 1537/1539.

Reformationen 1536 betød store omvæltninger i samfundet ikke mindst inden for kirken. Her skulle blandt meget andet det kirkelige liv have helt nye former, nye biskopper eller superintendenter udnævnes, og sognepræsterne omskoles til den nye tro.

Med det formål at fremme og styre denne proces blev der nedsat en kommission med bl.a. Hans Tausen som medlem. Den fremkom i 1537 med en ordinans (forordning, lov), først på latin, men to år senere også på dansk. Kirkeordinansen af 1537/39 er blevet betegnet som kirkens grundlov.

Den tager skarp afstand fra helgendyrkelse, sjælemesse, fastedage, cølibat og meget andet, der havde været praksis i den katolske kirke. Til gengæld forklarer den grundigt, hvordan forholdene skulle være fremover, bl.a. med nøje retningslinjer for udvælgelse og indsættelse af en sognepræst, samt hvem der havde ret til at udnævne ham.

Men hvad angår afskedigelse af en præst er ordinansen langt mere kortfattet. Kun to steder i den har jeg fundet noget, der har kunnet finde anvendelse i sagen mod hr. Niels i Karlebo: Om sognepræster anføres, at de alle enten skal være kyske eller gifte sig.

Hvis de ikke efterlever dette, skal de formanes to gange ('een og anden sinde', som der står), og hjælper det ikke skal de afsættes fra embedet og en anden indsættes.

I afsnittet om superintendenterne står at sognepræsterne og deres husstand skal føre et høvisk liv. Og de, der ikke efterlever dette og tager vare på deres embede, skal formanes og advares og straffes, så de enten forbedrer sig eller også skal lensmanden, provsten og nogle præster tilkaldes for at sætte den pågældende fra embedet.

Magtkamp mellem kirken og kongen?

Kongens ordre må siges at være klar og tydelig: Ud med Niels Pedersen Ribe og det øjeblikkelig!

Derefter skal han straffes ved en dom. Men kongen tilsidesætter herved den ordinans hans far, Christian d. 3., havde udstedt. Af den fremgår det jo, at man først skulle formane og advare en 'syndig og vildfaren' præst, og hjalp det ikke, måtte man skride til afskedigelse.

Min tolkning er, at landemodet ikke har vovet direkte at sidde kongens ordre overhørig, men det har ikke uden videre ville danse efter kongens pibe, men sat hælene i og i høj grad formildet dommen ved at stille hr. Niels i udsigt at han kunne få et andet gejstligt embede. Muligvis har man spekuleret i, at det sandsynligvis ville blive meget svært at finde noget andet til ham.

Det var jo en saftig historie, og sladderen er vel løbet fra sogn til sogn, og hvem ville dog ansætte en præst, der havde bedrevet åbenlys hor?

Hr. Niels har derfor kunnet blive siddende i Karlebo de næste 14 år. Men mon ikke han er blevet kraftigt irettesat og formanet af provst eller biskop, og mon ikke han har indset nødvendigheden af at 'spæge sit kød' og holde sig på 'dydens smalle sti'?

Fortegnelse
over
SOGNEPRÆSTERNE
ved
KARLEBO KIRKE
siden
REFORMATIONEN

15..	Peder Nielsen provst
1565	Niels Pedersen Ribe
1584	Niels Pedersen
1598	Søren Balthasar Thuisnæs
1602	Povel Olsen Rhod
1621	Morten Marcussen Hjørring magister
1635	Jacob Sommer
1642	Niels Pedersen
1653	Christen Jensen Bircherod
1660	Peder Nielsen Hobroe
1677	Jens Jensen Portuan
1686	Peder Villumsen Lange magister
1696	Peder Pedersen Top

Den øverste del af præstetavlen
I Karlebo Kirke.

Kilder: Kongens ordre og landemodets dom findes som afskrifter i Hørsholm Lokalarkiv. Kirkeordinansen af 1539 kan ses på Internettet

Artiklen har tidligere været bragt i 'Rytterskolen 6. årgang nr 3. December 2012.

Bladets læsere ønskes en

og et

Redaktionen.